

Kirjoituksia liberalismien teorioista ja käytännöistä - Writings on Liberalism's theories and practices

Heikki Saxén
John Rawlsin reilu oikeudenmukaisuus

ISBN 978-951-44-7968-7

Johtamistieteiden laitos
TAMPERE

Heikki Saxén opiskelee Tampereen yliopiston historiatieteen ja filosofian laitoksella. Hän valmistee parhaillaan aatehistoriallista pro gradu -tutkielmaansa John Rawlsista ja poliittisesta liberalismista.

Sisällys

Kiitokset.....	1
1. Syy kiinnostua John Rawlsista.....	1
2. Poliittisen filosofian uudistaja.....	3
3. Rawlsin perusajatukset.....	8
3.1 Yhteiskunta reiluna yhteistyön systeeminä.....	10
3.2 Hyvin järjestäytynyt yhteiskunta	11
3.3 Yhteiskunnan perusrakenne	12
3.4 Alkuasema.....	13
3.5 Vapaiden ja tasa-arvoisten kansalaisten kaksi moraalista kykyä.....	13
3.6 Harkintatasapaino.....	15
3.7 Kattava yksimielisyys	16
3.8 Kaksi oikeudenmukaisuuden periaatetta.....	17
3.9 Ensisijaiset hyvät asiat	19
3.10 Kansojen oikeus	20
4. Rawlsin teorian kritiikkiä ja kokonaisarviointia	22
4.1 Poliittinen liberalismi uskottavuuden avainkysymyksenä	24
4.2 Poliittisen liberalismien moraalipohja	25
4.3 Rawls vapausajattelijoiden jatkumossa.....	28
5. Valintojen maailma	29
Lähteet.....	31

Kiitokset

Haluan kiittää professori Pertti Haapalaa, professori Risto Harisaloa, yliopistonlehtori Markku Hyrkkästä, yliopistonlehtori Petri Koikkalaista, akatemiaturkija Maija Setälää ja tutkija Tapani Turkkaa arvokkaista neuvoista, joita he ovat antaneet minulle luettuaan työni. Valitettavasti en ole ehtinyt ottaa kaikkia neuvoja huomioon tässä tekstissä, mutta erityisesti tulevaisuudessa näistä kommentteista tulee olemaan paljon hyötyä.

Heikki Saxén

Tampereella 26.11.2009

1. Syy kiinnostua John Rawlsista

Amerikkalainen filosofi ja valtiotieteilijä John Rawls (1921–2002) tunnetaan erityisesti merkittävänä reilun oikeudenmukaisuuden ja poliittisen liberalismien teoreetikkona. Onkin kiinnostavaa tutkia paitsi hänen ajatustensa sisältöä myös niiden merkitystä länsimaiselle poliittiselle filosofialle. Tämä tavoite mielessä tulen seuraavaksi käymään läpi Rawlsin ajattelun ydinkohdat ja suhteuttamaan nämä poliittisen ajattelun perinteeseen: vastauksena edeltävästä traditiosta nouseviin ongelmiin ja tämän jatkeena. Pysin myös näkemään, millaisia uusia mahdollisuuksia Rawlsin filosofia avaa ja missä tätä filosofiaa voitaisiin kehittää edelleen. Samalla tuon esille kannan, jonka mukaan paljon keskustelua herättäneet John Rawlsin ajatukset esittävät varsin hyväksyttävän, korrektein kuvauksen – luonnollisesti tämän päivän näkökulmasta tarkasteltuna – länsimaisen poliittisen filosofian olemuksesta ja sisällöstä, keskeisistä ongelmista ja ratkaisujen suuntaviivoista.

Poliittisella filosofialla ymmärrän tässä yhteydessä tarkoitettavan laajasti koko poliittista kulttuuria ja moraalista elämää tavoitteenaan löytää viisautta tämän kaiken ymmärtämiseksi ja parhaiden puolien mahdollistamiseksi. Poliittinen filosofia ei siis rajoitu vain tiettyihin tieteenaloihin, metodeihin, yhteiskunnallisiin instituutioihin, aihepiireihin tai vastaaviin seikkoihin, joskin sen taustana toimii leimallisesti länsimainen kulttuuripiiri. Pikemmin poliittisen filosofian ytimen muodostaa tietynhenkinen optimismi ihmiskunnan paremmasta puolesta ja kyvystä elää tämän mukaisesti, erityisesti koskien julkisen vallankäytön mahdollisuuksia. Tämä kuvastuu selkeästi kysyttäessä perimmäisiä kysymyksiä oikeudenmukaisuudesta. Aikamme tuskin voi välttää kohtaamasta yhä polttavampia yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden esille nostavia

ongelmia, mistä johtuen selvyuden hakeminen näissä asioissa tuntuukin mitä konkreettisimmalta tehtävältä.¹

John Rawlsista on heti alkuun todettava, kuinka silmiinpistävänsä paljon painoarvoa häneen liitetään eri tahoilla poliittisen filosofian uudistajana ja klassikkona.² Monista painokkaista viittauksista huolimatta vaikuttaa silti, ettei Rawlsia käsitellä yleensä kovin kokonaisvaltaisesti ja selkeästi aikamme taustaa sekä ongelmia vasten. Suurin syy tähän löytyy varmasti filosofin suhteellisen hiljattaisesta poismenosta vuonna 2002 ja aktiivisuudesta, joka jatkui hänen viimeisiin päiviinsä saakka, julkaisujen myötä vielä tämän jälkeenkin. Kuka nyt haluaisi kommentoida kovin kokonaisvaltaisesti filosofiaa, jolta voi tulla vielä uusiakin kannanottoja. Kuitenkin ainekset tällaiselle työlle ovat olleet periaatteessa jo pitkään olemassa: Rawlsin filosofia on koukeroisuudestaan huolimatta hyvin järjestelmällistä ja pyrkii asemoitumaan selvään ongelmakenttään. Lopulta hänen filosofiansa on hyvin pragmaattista. Tarvitaankin kenties enemmän rohkeutta lähestyä rawlsilaista kokonaisuutta – sitä samaa henkeä, jolla Rawls itse kirjoitti.

Suomessa Rawls on inspiroinut osaltaan julkista keskustelua ja monia tieteenharjoittajia, mutta varsinaisesti Rawlsiin perehtyneitä asiantuntijoita ja tutkijoita onkin jo vaikeampi osoittaa. Terho Pursiainen on tuonut esille varhaisempaa Rawlsia samalla kuitenkin myös vahvasti erottautuen tämän ajattelusta ja argumentoiden omien yhteiskuntafilosofisten näkemystensä puolesta.³ Juha Sihvola on myöhemmän Rawlsin myötä ottanut kantaa moniäänisemmän maailman hyväksi.⁴ Maija Setälä on taas pohtinut deliberatiivisen demokratian mahdollisuuksia osittain Rawlsin kautta.⁵ Usein innostusta on kuitenkin osin syytä ja osin syyttä padonnut Rawlsin leimaaminen amerikanismin piikkiin.⁶ On totta, että amerikkalainen John Rawls kirjoittaa omasta kulttuuristaan käsin, mutta on vaikea uskoa, ettei hänen ideoillaan olisi täällä mitään annettavaa – varsinkin sikäli, kun Suomi asemoidaan läntisten demokratioiden piiriin. Sillä tapaa Rawls ei kuitenkaan ole merkityksellinen, että hänen tuntemisensa auttaisi erityisesti ymmärtämään Yhdysvaltojen harjoittamaa politiikkaa tai maan oikeusjärjestystä, sillä filosofin puheenvuoroilla ei ainakaan toistaiseksi ole ollut kovin suurta merkitystä hänen kotimaansa

¹ Rawls 2001, 1–5; Lahtinen 2002; Sihvola 2004, 17–69.

² Esimerkin näistä kannanotoista tarjoaa Rawlsin läheisen kiistakumppanin ja libertanismin vahvan puolestapuhujan Robert Nozickin puheenvuoro; Nozick 1974, 183.

³ Koski et al. 1994.

⁴ Sihvola 2004.

⁵ Setälä 2003.

⁶ Euroopassa on totuttu ajattelemaan amerikkalaista demokratiaa ja yhteiskuntaa hyvin omaleimaisena tapauksena, mikä tosin tuntuu joskus enemmänkin keinotekoiselta rajojen vetämiseltä omien näkemysten ja olemuksen korostamiseksi. Tällaisesta ajattelusta ks. esim. Tocqueville 2006. Em. tulkinnasta ks. esim. Shklar 1998b.

käytännön hallinnossa. Virallisemman puolen sijaan Rawls kuuluu siis yleisemmin länsimaiseen kulttuuriin.

Juuri muuta mielekästä tutkimusaineistoa Rawlsilta ei ole jäänyt kuin hänen kirjansa ja artikkelinsa, sillä filosofi karttoi opetus- ja tutkimustyönsä ulkopuolista julkista osallistumista. Toisaalta Rawlsin työt jo sinällään ovat kiertäneet maailmaa laajassa mitassa: esimerkiksi hänen vuoden 1971 läpimurtoteoksestaan, Oikeudenmukaisuusteoriasta⁷, on julkaistu kolmisenkymmentä käännöstä ja kirja on rikkonut arvostetun kustantajansa Harvard University Pressin myyntiennätyksiä.⁸ Kirjasta on tullut myös vakiolukemistoa yliopistoilla ympäri maailman. Oikeudenmukaisuusteorian ja muiden Rawlsin töiden vaikutus on lisäksi synnyttänyt tuhansia artikkeleita ja koko joukon kirjallisuutta.⁹ On silti epäselvää, miten Rawlsin vaikutusvaltaisiin kirjoituksiin tulisi suhtautua niiden osuessa kohdalle. Mitä yleisesti ottaen tarkoittaa rawlsilaisuus, jota nämä työt edustavat, ja miten siihen tulisi suhtautua? Täten saavutaan Rawlsin töiden kautta alussa esitettyihin kysymyksiin henkilöstä ja hänen työnsä merkityksestä. On yhä syytä painottaa, ettei tarkoituksena ole ylikorostaa tai ihannoida Rawlsia henkilönä, vaan pikemmin ainoastaan asemoida ajatuksia tiettyjen kasvojen taakse. Toisaalta on totta, että henkilöllä on väliä. Luonnollisesti on aina jossakin määrin häilyvää, missä tunnetun henkilön arvioinnissa mennään liian pitkälle ja missä pysytään perusteltavissa näkemyksissä. Lopputulos on pikemmin kiinni hyvästä mausta ja lukijan mielipiteestä.

2. Poliittisen filosofian uudistaja

Seuraava henkilökuvaus on tehty pitkälti Rawlsin omakohtaisesti tunteneiden Thomas Poggen ja Samuel Freemanin mukaan.¹⁰

John ”Jack” Bordley Rawls syntyi 21.2.1921 Baltimoressa, Yhdysvalloissa William Lee (1883–1946) ja Anna Abell Rawlsin (o.s. Stump, 1892–1954) viiden pojan perheeseen veljeksistä toiseksi vanhimpana. Sairaudet vaivasivat perhettä monella tapaa. Kenties merkittävin vaihe John Rawlsin lapsuudessa liittyi hänen kahden nuoremman veljensä sairastelusta johtuneisiin kuolemiin. Kaiken lisäksi Jack itse tartutti kohtalokkaat taudit: Bobbyyn kurkkumädän ja Tommyyn keuhkokuumeen. Jack järkyttyi kuolemista syvästi ja alkoi änkyttää, mikä jatkui läpi hänen elämänsä, tosin ajan oloon hieman helpottuen. Tämä oli varmasti osaltaan syy hänen ujoksi

⁷ Rawls 1999a; suom. Rawls 1988.

⁸ Pogge 2007, 3 & 178.

⁹ Richardson & Weithman 1999; D’Agostino 2005, 209 alaviite 1.

¹⁰ Freeman 2007, 1–8; Pogge 2007, 3–27.

kuvailtuun luonteeseensa ja siihen, miksei hän juuri antanut haastatteluja tai esiintynyt julkisuudessa.

Vastapainona tragedioille perhe saavutti menestystä kodin ulkopuolella. Isä William Lee ei koskaan käynyt kouluun loppuun, mutta päätyi menestyneeksi lakimieheksi aloitettuaan juoksupoikana lakifirmassa. Kotona hän oli kuitenkin kylmä ja etäinen. Äiti Anna Abell oli taas kiinnostunut politiikasta. Hän aktivoi naisia poliittisesti ja osallistui itse kampanjatyöhön. Yhteiskunnallinen ilmapiiri kotona vaikutti myös Jackiin, joka kummasteli toisten lasten elämää. Baltimoressa luokka- ja rotuerottelu rajasi elinympäristön suppeaksi – perheen kesämökillä Jack taas kohtasi köyhien kalastajien ja kesäasuntoja ylläpitävien työntekijöiden lapsia, jotka elivät mahdollisuuksiensa suhteen tyystin toisessa maailmassa. Jack menestyi koulutaipaleellaan, jonka hän kävi etuoikeutettuna pitkälti yksityiskoulujen kautta: vain kaksi vuotta julkisessa koulussa tekivät poikkeuksen, kun isä William Lee halusi tehdä vaikutuksen istuessaan Baltimoren koululautakunnassa.

Princetonin arvostettu yliopisto otti Rawlsin vastaan vuonna 1939 kohtuullisen helposti, koska vanhemmilla oli varaa lukukausimaksuihin – stipendillä ei juuri sisälle päässyt. Lopulta kaikki perheen kolme veljestä kävivät Princetonin. Rawls ei ollut aluksi varma pääaineestaan: hän kokeili kemiaa, matematiikkaa, musiikkia ja taidehistoriaa päätyen lopulta kuitenkin filosofiaan. Hänen ensimmäiset opettajansa olivat Walter T. Stace, David Bowers ja tärkeimpänä Norman Malcolm, joka oli vain kymmenen vuotta häntä vanhempi. Malcolm oli opiskellut Cambridgessa, jossa oli myös työskennellyt Wittgensteinin kanssa. Harvardissa hän oli työstänyt väitöskirjaansa C. I. Lewiksen alaisuudessa, mistä oli tämän suositusten siivittämänä saapunut Princetoniin. Malcolmin kanssa Rawls joutui heti alussa vaikeuksiin: vuonna 1941 Rawls luovutti tälle erinomaisena pitämänsä esseensä, jonka Malcolm yllättäen tyrmäsi. Rawls kuitenkin jatkoi toiselle Malcolmmin kurssille, joka koski ihmispahuutta lukemistonaan moraalihistorian klassikoita. Kurssi teki Rawlsiin suuren vaikutuksen, Malcolm taas ei myöhemmin edes muistanut pitämänsä ja vakioaiheisiinsa nähden suhteellisen epätavallista sodanaikaista kurssia. Kurssi syvensi Rawlsin kiinnostusta uskontoon ja sai hänet jo vakavasti harkitsemaan papin uralle lähtöä. Sodan vallatessa yleiset mielialat Rawls syventyi opintoihinsa ja valmistui kandidaatiksi erinomaisin arvosanoin vuonna 1943.

Melkein heti tutkinnon suorittamisen jälkeen Rawls värvättiin armeijaan ja hänet lähetettiin lyhyen jalkaväkikoulutuksen jälkeen Tyynelle valtamerelle. Kaksi vuotta kuluivat kovissa taisteluissa ympäri sota-alueita, viimeiset neljä kuukautta valloitusjoukoissa Japanissa, missä Rawls näki myös tuhoutuneen Hiroshiman. Sota kyynisti Rawlsin paitsi armeijan myös

uskonnon suhteen.¹¹ Lopulta Rawls palasi onnekaasti kotiin kuoleman ja sattumusten keskeltä suhtautuen kuitenkin moraalifilosofiaan aivan uudella tarmolla.

Rawls jatkoi sodan jälkeen opintojaan Princetonissa. Hän tosin lähti Cornellin yliopistoon vaihtoon lukuvuodeksi 1947–1948, jossa Malcolm ja Max Black tutkivat Wittgensteiniä. Lukuvuonna 1948–1949 Rawls oli taas Princetonissa ja työsti väitöskirjaansa Stacen alaisuudessa. Väitöskirjassaan Rawls kehitteli ajatuskoetta, jossa yksilö voisi korjata alkuperäisiä moraalikantojaan erilaisissa käytännön tilanteissa vertaamalla näkemyksiään yleisiin moraaliperiaatteisiin – ajatus muistutti Rawlsin myöhemmin muotoilemaa harkintatasapainon ideaa. Työnsä ohella Rawls tapasi tulevan vaimonsa Margaret ”Mardy” Warfield Foxin (s. 1927) ja he menivät naimisiin vuoden 1949 kesäkuussa.

Rawls oli saanut apurahan lukuvuodeksi 1949–1950 ja vietti sen lähes valmiista väitöskirjastaan huolimatta Princetonissa opiskellen enimmäkseen muuta kuin filosofiaa. Hän osallistui Jacob Vinerin taloutta ja Alpheus Masonin Yhdysvaltojen poliittista kulttuuria ja perustuslaillisuutta koskeviin seminaareihin. Masonin seminaarissa Rawls tutki erilaisia Yhdysvaltojen historiassa esitettyjä näkökantoja poliittiseen oikeudenmukaisuuteen ja kehitteli näiden pohjalta järjestelmällisiä oikeudenmukaisuuskäsityksiä. Väiteltyään Rawls työskenteli vuosina 1950–1952 Princetonin filosofian laitoksella ja oli yhä hyvin kiinnostunut laitoksen ulkopuolisesta opetuksesta. Taloustieteilijä William Baumolin seminaarin myötä Rawls syventyi entisestään talusteoriaan lukien samalla lisää aiheesta ja osallistuen ajankohtaisiin keskusteluihin.

Rawls tutustui myös Princetonissa vuosina 1950–1951 vierailleeseen Oxford-filosofiin J. O. Urmsoniin, joka johdatti hänet oman taustansa filosofiaan ja sai suostuteltua Rawlsin lähtemään Fulbright-apurahan turvin lukuvuodeksi 1952–1953 Oxfordiin hakemaan lisää oppia. Päätös lähteä oli myös siinä mielessä luonnollinen, ettei Princeton ollut ilmeisesti kovin innokas tarjoamaan Rawlsille jatkoa vuoden 1952 jälkeen. Oxfordin vuosi oli tärkeä: Urmsonin kautta Rawls tutustui moniin tärkeisiin filosofiin, kuten oikeusteoreetikko H. L. A. Hartiin¹² sekä filosofiin Isaiah Berliniin¹³ ja Stuart Hampshireen. Näihin aikoihin Rawls alkoi kehittää ajatustaan moraaliperiaatteiden oikeuttamisesta oikeanlaisen prosessin kautta, mikä ennakoiki hänen myöhempää alkuaseman käsitettään.

¹¹ Rawlsin uskonnollisuudesta ks. Rawls 2009.

¹² Rawls ei ole ollut ainoa merkittävä liberaaliteoreetikko, joka on saanut vaikutteita Hartilta. Tunnetut Ronald Dworkin ja Joseph Raz ovat opiskelleet Hartin alaisuudessa.

¹³ Isaiah Berlinin ajatuksilla oli suuri merkitys myös Rawlsille. Berlin otti kantaa merkittävällä tavalla muun muassa aatehistoriaan, vapauteen, pluralismiin ja moniarvoisen yhteiskunnan mahdollisuuteen. Ks. näistä ajatuksista hyvä suomennos Berlin 2001.

Oxfordin jälkeen Rawls palasi opettamaan maantieteellisesti syrjäiseen Cornellin yliopistoon vuosiksi 1953–1959, missä filosofian laitoksen keskeisiä nimiä olivat tutut Malcolm ja Black. Rawlsin läheisiä kollegoita olivat Rogers Albritton ja David Sachs, jotka olivat opiskelleet Princetonissa samaan aikaan hänen kanssaan. Cornellin aikoina Rawlseille syntyi myös neljä lasta. Rawls julkaisi tänä aikana monia tärkeitä esseitä ja vuonna 1959 hänet kutsuttiinkin tältä pohjalta vuodeksi Harvardin yliopistoon vierailevaksi professoriksi. Hän vakuutti Harvardissa monet ja Massachusettsin teknillinen korkeakoulu (MIT) tarjosi hänelle professuuria, jonka hän otti vastaan. Luonnontieteiden ja tekniikan opetukseen keskittynyt MIT oli vasta käynnistämässä toimintaansa filosofian puolella. Irving Singer, Hubert Dreyfus, Samuel Todes, Noam Chomsky ja monet muut olivat Rawlsin ohella vetämässä hanketta. Rawls palkkasi mukaan myös James Thomsonin ja Hilary Putnamin. Vaikka kuluttavat hallinnolliset työt olivat pääosassa, oli Rawls silti tyytyväinen uuteen, keskeisempään sijaintiinsa. Hän pystyi pitämään yhteyttä vanhoihin ystäviinsä ja tutustumaan moniin uusiin ihmisiin, kuten Burton Drebeniin, josta tuli hänen läheinen ystävänsä. Saatuaan lopulta tarjouksen Rawls lähti kuitenkin mielellään Harvardiin, missä hän toimi koko akateemisen uransa vuodesta 1962 vuoteen 1995 saakka.

Harvardissa Rawls opetti poliittisen ja moraalifilosofian klassikoita, mikä antoi hänelle samalla sopivan tilaisuuden perehtyä yhä systemaattisemmin suuriin nimiin ja teorioihin.¹⁴ Järjestelmällisyys leimasi Rawlsia muutenkin hänen työssään – tätä piirrettä Pogge pitää nimenomaan Rawlsin vahvuutena usein oletettujen erityisen valokuvamuistin tai suuren lukuinnon sijaan.¹⁵ Luennoimisen ohella Rawls valmisteli Oikeudenmukaisuusteoriaa viettäen lukuvuoden 1969–1970 viimeistellen työtä Stanfordin yliopistossa. Vietnamin sota kuohutti mieliä Harvardissa ja myös Rawls otti julkisesti kantaa sotaan vastaan. Oikeudenmukaisuusteoriassa näkyvät vaikutteet tällöin kehitellyistä ajatuksista koskien oikeutettua ja oikein käytyä sota, kansalaistottelemattomuutta sekä varallisuudesta ja asemasta riippumattomia, yhtäläisiä poliittisia vaikutusmahdollisuuksia ja kansalaisvelvollisuuksia. Palattuaan Harvardiin vuoden 1970 syksyllä Rawls nousi filosofian laitoksen johtotehtäviin, mikä venytti aikataulun äärimmilleen. Sanojensa mukaan akateemisen uransa raskaimman vuoden päätteeksi hän sai kuitenkin vihdoinkin julkaistua odotetun Oikeudenmukaisuusteoriansa vuoden 1971 loppupuolella.

Läpimurtoteos loi aivan omanlaisensa ilmiön. Monet kokivat perinteisen poliittisen filosofian menettäneen hohtonsa toisen maailmansodan myötä. Normatiivinen usko oikeaan, väärään, erilaisiin käytännöllisiin suosituksiin ja vastaaviin asioihin oli kuollut: viileä positivismi ja pidättäytyminen moralisoivasta julistamisesta – suurista ajatuksista – oli muodissa. Tällaista yleistä

¹⁴ Rawls 2000 & 2007b.

¹⁵ Pogge 2007, viii.

kuvaa maalaa Petri Koikkalainen väitöskirjassaan.¹⁶ Koikkalainen kertoo myös tarinan jatkon: poliittisen filosofian kriisiltä – tai ”kuolemalta” – pelastivat leimallisesti John Rawlsin ja Oikeudenmukaisuusteorian kautta tunnetuksi tullut ”uusi poliittinen filosofia” (new political philosophy) ja Quentin Skinnerin (1940–) sekä J. G. A. Pocockin (1924–) edustama ”uusi poliittisen ajattelun historia” (new history of political thought) taustanaan brittiläinen ”Cambridgen koulukunta”.

Karkeasti ottaen nämä suuntaukset palauttivat poliittisen filosofian normatiivisuuden ja uskon historiallisen kontekstin merkitykseen – ja tulkitsemiseen sen omilla ehdoilla – takaisin suosioon. Tosin tällaisen tarinan Koikkalainen haluaa kuitenkin jossakin määrin kyseenalaistaa: poliittinen filosofia on hänen mukaansa kehittynyt toisen maailmansodan jälkeen varsin erilaisten kiemuroiden myötä nykyiseen tilaansa, ei pistemäisten ja suunnitelmallisten uudistajien ja uudistusten kautta. Tästä vaihtelevuudesta olen Koikkalaisen kanssa silti eri mieltä, sillä erot, joita hän korostaa, voidaan mielestäni asemoida suhteellisen selvästi saman aatehistoriallisen kehityskulun piikkiin. Koko kehitys voidaan perustaa samalle filosofiselle ja moraaliseksi pohjalle, joka ilmenee pinnan alla esimerkiksi Rawlsilla ja Skinnerillä ja jota myöhemmin kuvaan tarkemmin.

Lisäksi Koikkalainen noudattaa tutkijan varovaisuutta ja asemoituu ottamaan kantaa pikemmin vain anglosaksiseen maailmaan ja tässäkin vain suhteellisen rajattuihin keskustelupiireihin. Kuitenkin mielestäni se, mitä toisen maailmansodan jälkeen on tapahtunut läntisessä poliittisessä filosofiassa, on juuri kulminoitunut anglosaksisessa maailmassa ja tiettyjen avainkeskustelijoiden ja -traditioiden parissa, ja täten voidaan sanoa, että nämä keskustelut pitkälti kuvaavat koko läntisen poliittisen filosofian kehitystä. Tätä väitettä tukee jo esimerkiksi englannin kielen vakiintuminen lingua francaksi. Toiseksi on nopeasti lueteltavissa koko joukko merkittäviä länsimaisia ajattelijaita, jotka ovat työnsä myötä ennemmin tai myöhemmin päätyneet tekemisiin anglosaksisen maailman kanssa, tai ovat vähintäänkin määritelleet työnsä roolin suhteessa tätä taustaa vasten. Anglosaksinen maailma onkin tarjonnut kansainväliselle yhteisölle yhteisen keskustelun maaperän. Esimerkkinä tällaisen kosmopoliittisen keskustelun osanottajista käy saksalainen Jürgen Habermas – joka kävi myös laajasti huomiota herättänyttä ajatustenvaihtoa Rawlsin kanssa filosofian alan kärkijulkaisun *The Journal of Philosophy* sivuilla vuonna 1995.¹⁷ En silti kiistä, etteikö tällaisen kansainvälisen keskustelijapiirin ajatuksia ja merkitystä voisi kyseenalaistaa, on vain kohtuullisen vaikeaa esittää uskottavampia vaihtoehtoja tilalle.

¹⁶ Koikkalainen 2005.

¹⁷ Habermas 1995; Rawls 2005, 372–434.

Poliittisen filosofian uudistajan viitasta huolimatta Rawlsin akateeminen ura jatkui suhteellisen tasaiseen tahtiin. Hän sai vuonna 1979 Harvardissa arvostetun professuurin, jonka edellinen haltija oli ollut taloustieteen nobelisti Kenneth Arrow. Rawls vieraili Harvardista ainoastaan Michiganin yliopistossa lukuvuonna 1974–1975, Princetonissa vuoden 1977 syyspuolella ja Oxfordissa vuoden 1986 keväällä. Rawlsin läheisimpiin kollegoihin kuuluivat muun muassa Albritton, Dreben, Roderick Firth, Stanley Cavell, Judith N. Shklar¹⁸, Charles Fried, Thomas M. Scanlon, Amartya Sen ja Christine M. Korsgaard. Hän myös ohjasi lukuisaa määrää lahjakkaita nuoria tutkijoita jättäen vaikutuksensa näihin: ympäri akateemista maailmaa ovat tältä pohjalta jatkaneet eteenpäin muun muassa David Lyons, Thomas Nagel, Onora O’Neill, Norman Daniels, Barbara Herman, Joshua Cohen, Andrews Reath, Thomas Pogge, Samuel Freeman, Henry Richardson, Paul Weithman, Peter de Marneffe, Erin Kelly ja Anthony Laden.

Rawls piti maltillista profiilia kehitellen ideoitaan vuosien varrella ja osallistuen näistä käytyihin keskusteluihin. Varsinaiset pääteoksensa Oikeudenmukaisuusteorian jälkeen hän julkaisi kuitenkin vasta uransa loppupuolella 1990-luvulla. Myöhemmissä töissään Rawls asemoi uudelleen teoriaansa osaksi laajempia yhteiskunnallisia ja kansainvälisiä yhteyksiä sekä tarkensi aiempia näkemyksiään. Työt herättivät paljon kritiikkiä: monien mielestä Oikeudenmukaisuusteorian kaltaisesta klassikosta ei voinut mennä laadullisesti kuin alaspäin. John Rawls sai vuonna 1995 ensimmäiset halvauksensa, minkä jälkeen hänen terveydentilansa pysyi heikkona. Kuitenkin vaimonsa sekä läheisten oppilaidensa ja kollegoidensa avustuksella hän sai julkaistua kauan työn alla olleet viimeiset teoksensa. Viimein ”1900-luvun loppupuolen kenties merkittävin yhteiskuntafilosofi”¹⁹ kuoli kotonaan Lexingtonissa 24.11.2002.

3. Rawlsin perusajatukset

Oikeudenmukaisuusteoriassaan vuonna 1971 John Rawls hahmotteli käsitystään oikeudenmukaisuudesta reiluna pelinä (justice as fairness²⁰). Vastakohtakseen Rawls asetti erityisesti utilitarismin, hyötyetiikan, jonka hän näki hallinneen länsimaista yhteiskunnallista ajattelua liian voimakkaasti. Tällainen ajattelu ei ottanut hänen mielestään tarpeeksi vakavasti henkilöiden välisiä eroja, heidän syvällistä luonnettaan yhteiskunnan jäsenenä.²¹ Utilitarismin ohessa Rawls kritisoi myös täysipainoista intuitionismia, joka ei hänen mielestään tarjonnut

¹⁸ Shklarilla oli keskeinen vaikutus Rawlsin historialliselle käsitykselle liberalismista, ks. tästä Rawls 2005 xxxii. Shklarin ajattelusta ks. esim. Shklar 1984, 1990 & 1991.

¹⁹ Sihvola 2007, 269.

²⁰ Rawls 2001.

²¹ Ks. esim. Rawls 1999a, 19–24.

tarpeeksi selviä ja hyväksyttäviä perusteluja ihanteilleen, sekä perfektionismia, jota hän piti liian elitistisenä.²²

Rawlsin käsityksen mukaanärkevimmät oikeudenmukaisuuden periaatteet (principles of justice²³) ovat sellaisia, jotka yhteiskunnan jäsenet hyväksyisivät reiluissa olosuhteissa. Täten oikeudenmukaisuus reiluna pelinä asemoituu yhteiskuntasopimuksen traditioon.²⁴ Asetelmasta seuraavat oikeudenmukaisuuden periaatteet taas vahvistavat liberaalin ajattelutavan koskien perusoikeuksia ja -vapauksia²⁵. Keskeisin piirre liberaaliuden lisäksi oikeudenmukaisuuden periaatteissa on se, että ne sallivat yhteiskunnallisen epätasa-arvoisuuden ainoastaan, jos tästä syntyvä vaikutus on huono-osaisimpien suurimmaksi eduksi.

Oikeudenmukaisuusteorian jälkeen Rawls kehitteli ideaa siitä, kuinka liberaali oikeudenmukaisuuskäsitys tulee parhaiten hyväksytyksi ja voi vakauttaa yhteiskuntaa. Tällainen käsitys tulee Rawlsin mukaan ymmärtää poliittisena käsityksenä. Poliittinen käsitys ammentaa vain poliittisista arvoista eikä ota kantaa kaikenkattaviin (comprehensive²⁶) oppeihin tai maailmankatsomuksiin. Tämä idea on keskeisenä teemana vuonna 1993 julkaistussa *Political Liberalism* -kirjassa²⁷, Rawlsin toisessa pääteoksessa. Kohtuullisen monimuotoisuuden tosiasia (fact of reasonable pluralism²⁸) tuo esille sen seikan, että vapaaseen yhteiskuntaan kuuluu useita pitkälti yhteen sovittamattomia kaikenkattavia maailmankatsomuksia, jotka ovat kuitenkin sinällään järkeviä ja kohtuullisia (reasonable). Tällaisen tilanteen välittäjäksi voi tarjoutua pelkästään poliittisista arvoista ponnistava oikeudenmukaisuuskäsitys, tässä tapauksessa poliittinen liberalismi. Tämän työn valossa käsitys oikeudenmukaisuudesta reiluna pelinä asemoituu uudelleen: ainoastaan Rawlsin ehdotuksena kaikistaärkevimmäksi vaihtoehdoksi poliittisen liberalismiin sisällöksi. Muutos johtaa myös käsityksen oikeudenmukaisuudesta reiluna pelinä ja tämän sisältämien kahden oikeudenmukaisuuden periaatteen uudelleenmuotoiluun.

Työnsä päälinjojen²⁹ ohella Rawls kirjoitti vuosien varrella useita artikkeleita ja vastasi kritiikkiin³⁰, hahmotteli oikeudenmukaisuuden periaatteita kansainväliseen ympäristöön³¹,

²² Rawls 1999a, xvii–xviii & 285–292.

²³ Rawls 2005, 5–6.

²⁴ Rawls 1999a, 10; Sihvola 2004, 181–182; Freeman 2006.

²⁵ Rawls käyttää usein perusoikeuksia (basic rights) ja -vapauksia (basic liberties) keskenään sekaisin, ks. tästä Pogge 2007, 82. Tässä työssä seurataan samaa linjaa Rawlsin kanssa.

²⁶ Rawls 2005, 13.

²⁷ Rawls 2005.

²⁸ Rawls 2005, 36–37.

²⁹ Hyvä yleisesitys Rawlsin ajattelusta löytyy myös Setälän kirjoittamasta artikkelista Setälä 2008. Suurimpana erona tämän työn esitykseen on Setälän esille tuoma Barryn ja Scanlonin näkökulma Rawlsiin.

³⁰ Rawls 1999b.

³¹ Rawls 1999c; suom. Rawls 2007a.

tulkitsi erityisesti Harvardissa pitämiensä luentojen myötä poliittisen³² ja moraalifilosofian³³ traditioita sekä selvensi sitä, miten hänen oikeudenmukaisuuskäsitystään tulisi tulkita³⁴. Viimeisinä vuosinaan Rawls kiinnitti erityistä huomiota julkisen järjen (public reason³⁵), arkisemmin julkisen keskustelun ja päätöksenteon, mahdollisuuksiin ja ongelmiin. Täten Rawls osallistui vahvasti myös deliberatiiviseen perinteeseen³⁶.

3.1 Yhteiskunta reiluna yhteistyön systeeminä

Lähtökohdaksi työlleen Rawls ottaa kysymyksen yhteiskunnasta reiluna yhteistyön systeeminä (society as a fair system of cooperation³⁷). Täten Rawls pyrkii hahmottelemaan hyväksyttävää filosofista ja moraalista pohjaa demokraattisille instituutioille, erityisesti vapaus- ja tasa-arvokysymysten osalta. Sisältöä tätä varten esittämälle käsitykselleen oikeudenmukaisuudesta reiluna pelinä Rawls hakee demokratian julkisesta poliittisesta kulttuurista, jonka hän olettaa olevan jossakin määrin tutun kaikille kansalaisille ja jaetun näiden kesken.

Ennen kaikkea Rawls haluaa sisällyttää kolme taustaoletusta näkemykseensä yhteiskunnasta reiluna yhteistyön systeeminä. Ensimmäisenä Rawls painottaa sosiaalisen yhteistyön eroavan pelkästä koordinoitusta toiminnasta, jota ohjaa vaikkapa jokin keskusvalta. Rawls ymmärtää sosiaalisen yhteistyön pikemmin kaikkien osapuolten sisäistämiksi julkisiksi pelisäännöiksi. Toiseksi Rawls esittää täten ymmärretyn sosiaalisen yhteistyön pohjaksi reiluutta. Säännöt ovat sellaisia, jotka kaikki voivat järkevästi ja kohtuullisesti hyväksyä olettaen muidenkin tekevän niin. Säännöt määrittelevät käytännössä vastavuoroisuuden ja keskinäisyyden ideat. Kolmanneksi yhteistyö olettaa, että siihen osallistuvat voivat edistää rationaalisesti omaa hyvänsä. Taustaoletuksena ei siis ole altruistista ihmiskuvaa.

Altruistisen ajattelun välttämisen myötä tulee esille jako, jota Rawls käyttää erityisesti Political Liberalism -kirjassaan: ero rationaalisen sekä järkevän ja kohtuullisen (reasonable³⁸) välillä. Yksinkertaisimmillaan näiden termien sisältö tulee esille tapauksessa, jossa henkilöt ovat kanssakäymisessä kaikissa olennaisissa merkityksissään tasa-arvoisessa tilanteessa. Tällaisessa tilanteessa järkevät ja kohtuulliset henkilöt ehdottavat tai hyväksyvät ainoastaan reilun yhteistyön

³² Rawls 2007b. Pääosassa ovat Hobbes, Locke, Hume, Rousseau, J. S. Mill, Marx, Sidgwick ja Butler.

³³ Rawls 2000. Käsitellyssä ovat klassikot Hume, Leibniz, Kant ja Hegel.

³⁴ Rawls 2001.

³⁵ Rawls 2005, 212–254 & erityisesti 440–490.

³⁶ Esim. Gutmann & Thompson 1996 & 2004; Bohman & Rehg 1997; Elster 1998; Habermas 1998; Macedo 1999; Dryzek 2000; Setälä 2003.

³⁷ Rawls 2005, 15–21.

³⁸ Rawls 2005, 48–54.

mukaisia periaatteita. Järkevät henkilöt myös ymmärtävät, että heidän tulee noudattaa näitä periaatteita vaikka oman etunsa kustannuksella, jos kaikki muutkin sitoutuvat järjestelyyn. Tämän järjestelyn rikkominen jollakin tapaa olisi järjetöntä ja kohtuutonta. Kuitenkin monet järjestelyn rikkovat teot voisivat olla yhden tahon etunäkökulmasta katsottuna hyvin rationaalisia. Tilanne on tuttu arkielämästä, jossa vahvat käyttävät usein asemaansa epäoikeudenmukaisesti hyväkseen, toimien oman rationaalisuutensa puitteissa. Järkevä ja kohtuullinen siis rajaa ne puitteet, jossa kukin taho voi toimia rationaalisesti.

Tarkentaakseen reilun yhteistyön sisältöä Rawls hahmottelee kaksi oikeudenmukaisuuden periaatetta. Nämä periaatteet määrittelevät perusoikeuksia ja -vapauksia, joita keskeiset poliittiset ja sosiaaliset instituutiot ohjaavat, minkä lisäksi periaatteet kuvaavat yhteistyöstä syntyvien etujen ja taakkojen jakoa. Periaatteet on suunnattu perustuslaillisen demokratian kansalaisille, joita kohdellaan poliittisesti vapaina ja tasa-arvoisina. Täten tavoitteena on toisin sanoen löytää hyväksyttävien poliittinen oikeudenmukaisuuskäsitys, joka tarkentaa reilun yhteistyön sisältöä silloin, kun kansalaiset käsitetään ideaalisesti vapaina ja tasa-arvoisina sekä täysin kyvykkäinä toimimaan yhteiskunnassa kokonaisen eliniän ajan, sukupolvesta toiseen.

3.2 Hyvin järjestäytyneet yhteiskunta

Rawls hahmottelee ideaalinaan hyvin järjestäytyneitä yhteiskuntia (well-ordered society³⁹). Tällaisessa yhteiskunnassa julkinen oikeudenmukaisuuskäsitys (public conception of justice⁴⁰) säätelisi ja oikeuttaisi (public justification⁴¹) tehokkaasti yhteistoimintaa. Välineenä tässä työssä toimisi julkinen järki (public reason⁴²), joka käytännössä tarkoittaa Rawlsin hahmottelemia julkisen keskustelun pelisääntöjä – nämä säännöt koskisivat kuitenkin vain virallisuontoisempaa julkista keskustelua, vapaamuotoisempi keskustelu kuuluisi yhteiskunnan taustakulttuuriin (background culture⁴³) – jonka puolelta voitaisiin tosin tietyin varauksin (proviso⁴⁴) osallistua myös viralliseen keskusteluun.

Hyvin järjestäytyneessä yhteiskunnassa täytyisi täten kolme ehtoa. Ensinnäkin kaikki hyväksyisivät ja tietäisivät muidenkin hyväksyvän saman poliittisen oikeudenmukaisuuskäsityksen ja sen periaatteet. Ihmiset myös luonnollisesti tuntisivat käsityksen sisällön ja siihen liittyvät

³⁹ Rawls 2005, 35–40.

⁴⁰ Rawls 2005, 450–458.

⁴¹ Rawls 2005, 465–466.

⁴² Rawls 2005, 440–490.

⁴³ Rawls 2005, 14.

⁴⁴ Rawls 2005, 462–466.

olennaiset seikat. Toiseksi yhteiskunnan perusrakenne (basic structure⁴⁵), joka koostuu yhteiskunnan keskeisistä poliittisista ja sosiaalisista instituutioista sekä näiden välisestä yhteistyöstä, täyttäisi ja sen tiedettäisiin täyttävän sille oikeudenmukaisuuden periaatteiden myötä asetetut tehtävät. Kolmanneksi kansalaisilla olisi tarpeeksi kehittynyt oikeustaju, jonka myötä he ymmärtäisivät ja soveltaisivat oikeudenmukaisuuden periaatteita pitkälti velvollisuuksiensa ja sitoumustensa mukaisesti.

Näiden seikkojen myötä oikeudenmukaisuuskäsitys tarjoaisi hyvin järjestäytyneen yhteiskunnan kansalaisille yhteisen näkökulman ja täten keinon pitää tarvittaessa kiinni poliittisista oikeuksistaan. On silti muistettava, että Rawlsin ajatus hyvin järjestäytyneestä yhteiskunnasta on vain normatiivinen idealisaatio – joskin yleisen inhimillisen ymmärryksen mukainen ja täten suhteellisen realistinen sellainen – ja näin ollen sen tarkoitus on vain oikeastaan tarjota vertauskohta ja kannustin reilun yhteistyön tavoittelemiselle todellisessa maailmassa.

3.3 Yhteiskunnan perusrakenne

Rawls kohdentaa käsityksensä oikeudenmukaisuudesta reiluna pelinä siis yhteiskunnan perusrakenteeseen, yhteiskunnan keskeisiin instituutioihin, jotka ylläpitävät oikeutta käytännön elämän taustalla (background justice⁴⁶). Tätä valintaa Rawls perustelee perusrakenteen voimakkaalla vaikutuksella kansalaisten pyrkimykseen ja luonteeseen, kuten myös heidän mahdollisuuksiinsa, jo elämän ensimetreiltä alkaen. Rawlsin oikeudenmukaisuuskäsitys ei täten päde suoraan yhteiskunnassa toimiviin organisaatioihin, yhteisöihin, ryhmiin ja niin edelleen – joskin epäsuorasti se pätee näihin paikoin hyvin vahvastikin.⁴⁷

Esimerkiksi kirkot voivat erottaa vääräuskoiset riveistään, mutta he eivät voi polttaa näitä – tämän takaa yhteiskunnallinen liberaali ajattelun ja omantunnon vapaus. Elämän työpaikoilla taas ei tulisi muistuttaa päivittäistä kahdeksan tunnin tyranniaa demokratian keskellä, kuten Gareth Morgan elävästi hahmottaa.⁴⁸ Lisäksi yhteiskunnan ulkoiset kansainväliset suhteet ovat asia erikseen. Rawls siis käsittelee selvyuden vuoksi vain yhden suljetun yhteiskunnan tapausta, joskin yhteiskunta on suhteessa rakenteensa kautta kansainväliseen ympäristöön, mikä herättää luonnollisesti tärkeitä jatkokysymyksiä. Rawls jättää perusrakenteen varsinaisen määrittelyn myös

⁴⁵ Rawls 2005, 257–288.

⁴⁶ Rawls 2005, 265–269.

⁴⁷ Yhteisöjen ja yhteiskunnan erottamisen taustoista ks. esim. Tönnies 2005.

⁴⁸ Morgan 2006, 149–206.

väljäksi: ideana on aloittaa löyhästä ja konsensuksen mahdollistavasta kuvauksesta, jota voidaan pohdinnan edetessä tarkentaa ja tarkistaa.

3.4 Alkuasema

Yleisluontoisten ideoiden pohjalta nousee kysymys siitä, mistä varsinaisesta näkökulmasta rawlsilaista rakennelmaa tulisi katsoa. Tätä ongelmaa varten Rawls muotoilee ajatuskokeen, alkuaseman (original position⁴⁹). Alkuasemassa yhteiskunnan eri tahoja edustavat puolueet pohtivat tietämättömyyden verhon (veil of ignorance⁵⁰) takana, millaisia oikeudenmukaisuuden periaatteita he ainoastaan yleisen tietämyksen valossa yhteiskunnalle valitsisivat. Tietämättömyyden verhosta johtuen he eivät tiedä sosiaalisia asemiaan, kaikenkattavia maailmankuviaan, etnistä taustaansa, sukupuoltaan, luonnollisia kykyjään ja niin edelleen. He eivät myöskään tiedä yhteiskuntansa oloja, paitsi että ne eivät ole täysin vihamieliset mutta eivät myöskään niin anteliaat, että yhteistyö olisi tarpeetonta. Täten neuvottelemiselle ominaiset kaupankäynti ja uhkapotentiaalin käyttö poistuvat käytöstä ja tilanne mallintaa vapaiden ja tasa-arvoisten – symmetrisesti sijoittuneiden – tahojen välistä reilua sopimusta, jonka he tekisivät yhteisten puitteiden pohjalta ja rationaalisesti ainoastaan omaa etuaan tavoitellen.

Kyse on toisin sanoen oikeudenmukaisuudesta reiluna pelinä. Kuten sanottua, Rawls asemoituu yhteiskuntasopimustraditioon Locken, Rousseauin ja Kantin tapaan. Rawlsin yhteiskuntasopimus on hypoteettinen ja epähistoriallinen, niin että se vain mallintaa sitä, mitä puolueet sopisivat tietyssä tilanteessa, eikä sitä odoteta ikinä varsinaisesti tehtävän.⁵¹ Ajatuskokeella, joka edustaa eri tahoja (device of representation⁵²), onkin vain normatiivista ja legitimoivaa voimaa oikeudenmukaisuuteen tähtäävässä keskustelussa.

3.5 Vapaiden ja tasa-arvoisten kansalaisten kaksi moraalista kykyä

Rawlsin ajattelun yhdeksi avainkohdaksi muodostuu näin alkuaseman myötä vapaiden ja tasa-arvoisten kansalaisten määrittely. Tällaisten kansalaisten edellytykseksi Rawls esittää normatiivisessa mielessä kahta moraalista kykyä (two moral powers⁵³) ja näiden mukaisia intressejä

⁴⁹ Rawls 2005, 22–28.

⁵⁰ Rawls 2001, 85–89.

⁵¹ Rawls 2001, 16–18.

⁵² Rawls 2005, 25–28.

⁵³ Rawls 2005, 29–35. Laajemmin Rawlsin moraalipsykologiasta ks. Rawls 1999a, 347–514; Kohlberg 1981 & 1984.

(higher-order interests⁵⁴). Ensimmäisenä on kyky muodostaa toimiva oikeustaju: kyky ymmärtää, soveltaa ja käyttäytyä poliittisten oikeudenmukaisuusperiaatteiden pohjalta järkevällä ja kohtuullisella tapaa. Toisena on kyky muodostaa ja muuttaa käsitystä hyvästä, tavoitella hyvää rationaalisesti. Rationaalisuus tarkoittaa erityisesti sitä, että käsitys hyvästä sisältää henkilön kokonaisen ja mietityn näkemyksen siitä, mitä hän pitää hyvänä elämänä, siis toisin sanoen elämänsuunnitelman (rational plan of life⁵⁵). Tällainen hyvä kulminoituu tyypillisesti yhteiskunnassa ilmenevissä kaikenkattavissa maailmankatsomuksissa, kuten erilaisten uskontokuntien parissa.

Rawls painottaa, että tällainen käsitys henkilöistä on lähtökohtaisesti normatiivinen ja poliittisesti itsenäinen (freestanding⁵⁶): henkilöitä tarkastellaan ainoastaan hyvinä kansalaisina. Käsitykseen saattaa luonnollisesti sisältyä hyvinkin pitkälle meneviä oletuksia, mutta lähtökohtaisesti kyse ei ole mistään metafyyysisestä tai psykologisesta henkilöiden ominaisuuksien määrittelystä. Rawlsin määrittely on olemassa vain reilun poliittisen järjestyksen ylläpitämiseksi. Tällaisen kansalaisten määrittelyn hän oikeuttaa viime kädessä poliittisen kulttuurin ja sen tulkintojen kautta: erityisesti perustuslakien, ihmisoikeuksien julistusten ja vastaavien dokumenttien sekä näiden tulkintatraditioiden pohjalta. Tulkintoja Rawls hakee paitsi virallisempien poliittisten ja oikeudellisten instituutioiden parista myös vapaamuotoisempien ja väljempien perinteiden, kuten poliittisen filosofian, puolelta.

Moraalisten kykyjen oletettu olemassaolo vahvistaa Rawlsin argumenttia vapaista ja tasa-arvoisista kansalaisista. Ensinnäkin kaikki ovat tasa-arvoisia, koska heillä oletetaan olevan samat moraaliset kyvyt. Luonnollista lahjakkuutta tai vaikkapa sosiaalista asemaa ei täten oteta moraalisesti huomioon: ihmiset ovat lähtökohtaisesti poliittisessa mielessä yhtä hyviä, samanarvoisia. Ajatus siis on, ettei poliittinen järjestelmä voi pitää toisia ihmisiä lähtökohtaisesti moraalisesti tärkeämpinä vain siksi, että heille on käynyt luonnon tai yhteiskunnan lottoarvonnassa paremmin, esimerkiksi koska he ovat kauniita ja rikkaita. Tätä mallintaa alkuasema, jossa oikeudenmukaisuudesta sovitaan vain kahden edellä mainitun moraalisen kyvyn pohjalta.

Samalla otetaan kantaa yhteiskunnan luonteeseen: yhteiskunnallisen elämän tavoitteena ei ole minkään kaikenkattavan opin mukaisen tietyn hyvän tavoitteleminen yhteisön voimavarojen kustannuksella, vaan kansalaiset ja heidän välinen mielekäs yhteiselonsa ovat jo sinällään päämääriä. Tilanne yhteiskunnan osalta on siis hyvin toisenlainen kuin yhteiskuntaan sijoittuvien yhteisöjen ja organisaatioiden, jotka ovat usein sitoutuneet hyvin tietynlaisten hyvien

⁵⁴ Rawls 2005, 74.

⁵⁵ Rawls 2005, 176–178.

⁵⁶ Rawls 2005, 12–13.

asioiden tavoittelemiseen monien muiden asioiden kustannuksella. Jos yhteiskunta alkaisi tavoitella jonkun tietyn kaikenkattavan opin mukaisia hyviä asioita, joutuisi se yhteiskunnallisesta moninaisuudestaan johtuen käyttämään hallinnon pakkovaltaa (oppressive use of government power⁵⁷), mikä sotii liberaalis-demokraattista kansalaisten itsemääräämisoikeutta vastaan (liberal principle of legitimacy⁵⁸).

Toiseksi moraalisten kykyjen olemassaolo vahvistaa kansalaisten poliittista vapautta kahdella tapaa. Ensinnäkin kansalaiset havaitsevat omaavansa itsenäisen kyvyn muodostaa näkemys omasta hyvästä, minkä myötä he tiedostavat myös muiden tekevän samoin. Kansalaiset tietävät pystyvänsä muodostamaan ja tarvittaessa harkitsemaan uudelleen näkemystään hyvästä. Esimerkiksi kansalaisten päätös erota kirkosta ja kaikenkattavan maailmankatsomuksen vaihtaminen ei johda heidän moraalisen kykynsä lakkaamiseen poliittisessa mielessä. Toinen puoli, joka korostuu kansalaisten vapaudessa, on se, että he ovat ainoita, jotka ovat oikeutettuja päättämään omasta hyvästä. Mitä hyvänsä he pitävätkään hyvänä, se on hyvää, joka tulee vähintäänkin sallia, kunhan se ei ole ristiriidassa yhteiskunnallisen järkevyyden ja kohtuullisuuden kanssa. Jos kansalainen saa päähänsä, että on hänen mielestään mukavaa vapaa-ajalla laskea ruohonkorsia nurmikentällä, on tähän hullunkuriselta kuulostavaan ideaan suostuttava, jos asia ei luo liiallisia harmejä muille.

3.6 Harkintatasapaino

Harkintatasapaino (reflective equilibrium⁵⁹) on idea, joka hyödyntää kansalaisten moraalisia ominaisuuksia. Alkuasema tarjoaa erään sovellutuksen tästä ideasta, mutta harkintatasapainossa on kyse myös yleisemmästä Rawlsin tavasta reflektoida keskenään vakaumuksia koskien ajattelumme eritasoisia yleistyksiä ja havaintoja todellisuudesta. Ideana on aloittaa harkituista vakaumuksista (considered convictions) ja pyrkiä sitten refleктоimalla näitä vakaumuksia yhdessä epävarmempien kanssa saamaan lopulta aikaiseksi koherentti kokonaisuus. Ideana ei ole ottaa kantaa yksittäisten vakaumusten järkevyyteen sinänsä, vaan rakentaa oikeimmalta tuntuva kokonaisuus vakaumusten kesken ja katsoa sitten jälleen yksittäisiä vakaumuksia uudesta näkökulmasta.

Tällaisen kokonaisuuden kansalaiset pyrkivät muodostamaan sekä kapeassa (narrow) mielessä oman ajattelunsa sisällä että laajassa (wide) mielessä vaihtoehtoisten ulkopuolisten vakaumusten kanssa reflektoiden. Viime kädessä täysi (full) harkintatasapaino on tavoitteena hyvin

⁵⁷ Rawls 2005, 37.

⁵⁸ Rawls 2005, 217. Tällaisen modernin käsityksen taustoista ks. esim. Constant 2008.

⁵⁹ Rawls 2001, 29–32.

järjestäytyneessä yhteiskunnassa, jossa kansalaiset ovat keskenään käyttäneet harkintatasapainoa ja päätyneet yhteiseen näkemykseen poliittisen oikeudenmukaisuuden periaatteista ja näiden sovellutuksista. Esimerkiksi alkuaseman sovellutusta voidaan käyttää tässä työssä myös käytännöllisemmillä tasoilla – abstraktien oikeudenmukaisuuden periaatteiden hahmottelemisen ohella – raottamalla tietämättömyyden verhoa ja sallimalla puolueille lisää tietoa tarkempaa päätöksentekoa varten. Tämä luonnollisesti olettaa reiluuden säilyttämiseksi, että yleisemmistä asioista on jo sovittu.

Havainnollistavan esimerkin harkintatasapainon käytöstä Rawls tarjoaa kielitieteen kautta: Natiiveina kielen puhujina ymmärrämme usein intuitiivisesti, ovatko jotkin ilmaukset kieliopin mukaisia vai eivät. Joistakin ilmauksista eivät intuitio tai kielioppi kuitenkaan tarjoa selviä vastauksia. Tällöin voimme pyrkiä selventämään oikeaa kantaa yleistämällä varmoina pitämiämme yksittäistapauksia. Näin päädyimme lopulta kannanottoon epäselvän ilmauksen oikeellisuudesta. Samalla kieliopillinen tietämyksemme kasvaa ja uudistuu – yksittäistapaus johtaa laajempien periaatteiden uudelleenarviointiin, siitä tulee osa kielioppia ja intuitiota.⁶⁰

3.7 Kattava yksimielisyys

Viimeisenä suurena ideana Rawls esittelee kattavan yksimielisyyden (overlapping consensus⁶¹), jonka hän asemoi Kantin inspiroimaan poliittiseen konstruktivismiin (political constructivism⁶²). Tällä Political Liberalism -kirjan punaisena lankana esiintyvällä ideallaan Rawls pyrkii tekemään hyvin järjestäytyneen yhteiskunnan realistisemmaksi ja vakaammaksi. Rawls pyrkii kohdentamaan edellä kuvatun ajattelun pohjalta kansalaisten katseen pysyvien maailmankatsomuskiistojen sijaan enemmän mahdollisuuteen saavuttaa kattava yksimielisyys poliittisesta oikeudenmukaisuudesta sekä muotoilla ja hyväksyä tätä kautta perustuslailliset pääseikat (constitutional essentials⁶³). Rawls esittää luonnollisesti poliittisen kattavan yksimielisyyden kohteeksi käsitystään oikeudenmukaisuudesta reiluna pelinä – tai pikemmin hän toivoo edes osan tästä voivan tulla hyväksytyksi.

Tätä hän perustelee jo tutuilla argumenteilla: käsitys rajoittuu ainoastaan yhteiskunnan perusrakenteeseen, sen hyväksyntä ei varsinaisesti oleta mitään kaikenkattavaa maailmankatsomusta ja sen keskeiset ideat ovat tuttuja ja peräisin julkisesta länsimaisesta

⁶⁰ Rawls 1999a, 41; Pogge 2007, 164. Rawls tarjoaa myös esimerkin harkitusta vakaumuksesta, jota kukaan tuskin sinällään kyseenalaistaa, lainaamalla Lincolnia: ”If slavery is not wrong, nothing is wrong.”; tästä Rawls 2001, 29.

⁶¹ Rawls 2005, 133–172.

⁶² Rawls 2005, 89–129.

⁶³ Rawls 2005, 227–230.

poliittisesta kulttuurista. Esimerkkeinä kaikenkattavista opeista, jotka saattaisivat tulla täten kukin omista syistään mukaan tällaiseen poliittiseen kattavaan yksimielisyyteen – poliittiseen liberalismiin – Rawls mainitsee niin yleisemmät uskontokunnat kuin eettisen liberalisminkin⁶⁴ Kantin, John Stuart Millin, Ronald Dworkinin⁶⁵ ja Joseph Razin⁶⁶ tapaan. Rawls olettaa, että kaikki kansalaiset voidaan asemoida johonkin kaikenkattavaan oppiin, joskaan nämä opit eivät välttämättä näyttäydy heidän omassa ajattelussaan aina yhtä harkittuina kokonaisuuksina. Ajatus on, että jos tällaisten näkemysten puhtasoppisimmatkin kannattajat saadaan kattavan yksimielisyyden taakse, ei ole enää ollenkaan niin vaikeaa saada vain osittain maailmankatsomusten takana seisovat myöskin mukaan tähän hankkeeseen.

Poliittinen kattava yksimielisyys alkaa kehittyä *modus vivendi*⁶⁷ pohjalta, siis tilanteen, jossa kukin taho suostuu vain voimatasapainonsa mukaisiin järjestelyihin. Ajan oloon ihmiset huomaavat *modus vivendi* -ajattelun johtavan epävakautteen ja vihamielisyyteen, minkä myötä he, tai ainakin useimmat, pyrkivät kohti kattavaa yksimielisyyttä ratkaistakseen suhteensa kestävämmällä tavalla. Tällainen hobbesilainen henki ei kuitenkaan vielä varsinaisesti oleta Rawlsin kuvaamia moraalisia kykyjä ja hyveitä. Hiljalleen kuitenkin ihmiset oppivat elämään uudella tapaa keskenään ja iloitsemaan tästä yhteiselosta. Poliittisesta kattavasta yksimielisyydestä tulee moraalinen itseisarvo ja heidän elämänsä sekä itsetuntonsa vankka perusta.

Tällaisessa yhteiskunnassa säilyy moninaisuus, vaikka ihmiset kohtelisivatkin toisiaan järkevästi ja kohtuullisesti kattavan yksimielisyyden vallitessa. Tämä johtuu siitä, että ihmiset järkeilevät eri tavoilla – havaitsevat ja painottavat eri asioita, muodostavat erilaisia ajattelunsa kokonaisuuksia ja niin edelleen – mitä Rawls kutsuu järjen rasitteiksi (*burdens of judgement*⁶⁸). Poliittinen kattava yksimielisyys kuitenkin kestää järjen rasitteet ja mahdollistaa inhimillisen monimuotoisuuden.

3.8 Kaksi oikeudenmukaisuuden periaatetta

Aiemmin on jo useampaan otteeseen mainittu Rawlsin kaksi oikeudenmukaisuuden periaatetta, jotka hän johtaa alkuasemasta käsin. Seuraavaksi onkin syytä luoda lyhyt katsaus periaatteiden sisältöön. Nämä periaatteet kiteyttävät Rawlsin filosofian ja ne ovat olleet kritiikin ja uudelleen

⁶⁴ Pogge 2007, 144–153; Sihvola 2007, 285–288.

⁶⁵ Dworkin 2000.

⁶⁶ Raz 2001; ks. myös Lagerspetz 2008.

⁶⁷ Rawls 2005, 148–149.

⁶⁸ Rawls 2005, 54–58.

muotoilun keskipisteessä jo Oikeudenmukaisuusteorian päivistä saakka. Kaksi oikeudenmukaisuuden periaatetta kuuluvat viimeisimmässä muodossaan seuraavasti:

- a. Jokaisella on yhtäläinen oikeus mahdollisimman tarkoituksenmukaiseen yhtäläisten perusoikeuksien ja -vapauksien järjestelmään, joka sopii kaikille samanlaisena; tässä järjestelmässä on yhtäläisten poliittisten vapauksien ja nimenomaan vain näiden vapauksien reilu arvo taattava.
- b. Sosiaalisten ja taloudellisten erojen tulee täyttää kaksi ehtoa: ensinnäkin niiden on oltava yhteydessä asemiin ja virkoihin, jotka ovat avoinna kaikille reilun mahdollisuuksien tasa-arvon vallitessa; toiseksi niiden on oltava yhteisön huonompiosaisimpien suurimmaksi eduksi.⁶⁹

Periaatteiden välillä vallitsee ensisijaisuus siten, että ensimmäinen periaate (vapausperiaate) edeltää toista ja toisessa periaatteessa ensimmäinen osa (fair equality of opportunity, yhtäläisten mahdollisuuksien periaate) edeltää jälkimmäistä osaa (difference principle, eroperiaate – maximin principle -nimitystä myös käytetään usein tästä kohdasta, mutta Rawls itse ei suosi tätä käytäntöä⁷⁰). Ensisijaisuussäännöt tarkoittavat karkeasti ottaen sitä, että pohdittaessa myöhempien periaatteiden soveltamista, oletetaan aiemmat periaatteet jo toteutetuiksi ja muodostavan näin taustan myöhempien periaatteiden soveltamiselle. Ylipäätään Rawls ja monet muut kirjoittavat ja kommentoivat pitkällisesti sitä, miten tarkalleen ottaen periaatteita tulee soveltaa – tässä yhteydessä riittää kuitenkin oikeudenmukaisuuden periaatteiden yleisempi käsittely.⁷¹

Vapausperiaatteen sisältö⁷² on määritelty lähtökohtaisesti suhteellisen ahdasrajaisesti, klassisen liberalismien hengessä⁷³. Siihen kuuluvat ajattelun ja omantunnon vapaus (liberty of conscience and freedom of thought), yhdistymisvapaus (freedom of association), poliittiset vapaudet (political liberties), fyysiset ja psyykkiset vapaudet (rights and liberties constituting freedom of the person) sekä yhdenvertaisuus lain edessä (rights and liberties of the rule of law). Rawlsin mukaan nimenomaan nämä vapaudet ovat olennaisia kansalaisten moraalisten kykyjen toteuttamiseksi. Esimerkiksi omistusoikeudet eivät kuulu joukkoon, vaan niiden suhteen tulee päättää jälkimmäisen oikeudenmukaisuuden periaatteen kautta ja joustavammin yhteiskunnallisten tottumusten pohjalta.

⁶⁹ Rawls 2005, 5–6. Käännös Heikki Saxén. Oikeudenmukaisuuden periaatteiden muutoksista Freeman 2007, 488 alaviite 2. Vrt. hyvin toisenlaiseen suomenkieliseen muotoiluun Sihvola 2007, 274.

⁷⁰ Rawls 2001, 43 alaviite 3.

⁷¹ Kattavammin oikeudenmukaisuuden periaatteista Rawls 2001, 39–79.

⁷² Rawls 2005, 289–371.

⁷³ Harisalo & Miettinen 1997.

On myös huomattava, että Rawls seuraa vapausperiaatteessaan perustuslaillista traditiota siinä, että hän painottaa vapauksien välisen järkevän tasapainon asettamista yksittäisten vapauksien itsearvoisen korostamisen sijaan. Vapauksien rajoittaminen on täten sallittua vain muiden vapauksien tähden, kokonaisuuden mielekkyyden vahvistamiseksi, mutta ei muusta syystä. Muutenkin Rawls paikantaa vapausperiaatteen suurin piirtein sille kohdin yhteiskunnallista järjestelmää, mihin perustuslaki läntisissä demokratioissa nykyisin asettuu. Rawlsille vapausperiaate on pitkälti sama kuin aiemmin mainitut perustuslailliset pääaseikat, jotka on vähimmäisedellytyksenä ratkaistava selvällä tapaa hyvin järjestäytyneen yhteiskunnan kehittymisen mahdollistamiseksi.

Toinen oikeudenmukaisuuden periaate keskittyy distributiiviseen oikeudenmukaisuuteen, yhteiskunnallisten etujen ja taakkojen jakoon reilulla tapaa. Toinen periaate ja erityisesti sen jälkimmäinen osa, eroperiaate, on Rawlsin teoriassa väljempi ja epäselvempi sekä juuri se puoli, josta Rawls usein nousee esille. Toiset ovat nähneet ajatuksessa hyvinvointivaltiollisia piirteitä⁷⁴, toiset taas jotakin aivan päinvastaista. Toista periaatetta on kuitenkin joka tapauksessa vaikea ymmärtää oikein tuntematta koko rawlsilaista rakennelmaa ja varsinkin, jos ei kiinnitä riittävää huomiota siihen, kuinka toinen periaate asemoituu ensimmäisen periaatteen rajaamaan kenttään. Toisen periaatteen tehtävä ei ole ensinnäkään varsinaisesti toimittaa resurssien allokointia vaan pikemmin ylläpitää puhtaasti menetelmällistä taustaoikeudenmukaisuutta (pure procedural background justice⁷⁵), joka painottaa enemmänkin vapausperiaatteen mahdollistavien olosuhteiden ylläpitoa kuin aktiivista puuttumista yhteiskunnalliseen elämään. Tässä suhteessa hyvin järjestäytynyt yhteiskunta esimerkiksi eroaa vahvasti lähtökohdiltaan redistribuutiohenkisestä hyvinvointivaltiosta.⁷⁶

3.9 Ensisijaiset hyvät asiat

Toinen tärkeä huomio toisesta periaatteesta on, että se säätelee nimenomaan ensisijaisten hyvien asioiden (primary goods⁷⁷) jakautumista. Nämä ovat Rawlsin hahmottelemia tavanomaisiin sosiaalisiin olosuhteisiin soveltuvia yleispäteviä keinoja erilaisten hyvän elämän suunnitelmien ja kansalaisten kahden moraalisen kyvyn toteuttamiseksi – ne eivät ole kannanotto pidemmälle meneviin hyvän määrittelyihin. Ensisijaiset hyvät asiat siis ainoastaan mahdollistavat erilaisten

⁷⁴ Kemppainen & Mäntysaari 1998; Niiniluoto & Sihvola 2005; Saari & Yeung 2007.

⁷⁵ Rawls 1999a, 73–78; vrt. perfect procedural justice ja imperfect procedural justice –termien kanssa.

⁷⁶ Rawls 2001, 135–140.

⁷⁷ Rawls 2005, 173–211.

elämänsuunnitelmien toteuttamisen ja hyvänä kansalaisena olemisen. Näitä hyviä asioita ovat jo edellä mainittujen perusoikeuksien ja –vapauksien ohella liikkumisen ja ammatinvalinnan vapaus (freedom of movement and free choice of occupation), aseisiin ja virkoihin kuuluvat valtuudet ja etuoikeudet (powers and prerogatives of offices and positions), tulot ja varallisuus (income and wealth) sekä sosiaalinen pohja itsetunnolle (social bases of self-respect).⁷⁸

Tavoitteena on, että huonompiosaisimmat – joiden määrittely on sekin oma vaikea kysymyksensä, Rawls esimerkiksi painottaa, että huonompiosaisimmat määrittyvät koko elämän mittaisten odotusten perusteella, eivät vain tilapäisen tilanteen pohjalta – saisivat ensisijaisia hyviä asioita mahdollisimman paljon. Ensisijaisten hyvien asioiden tilapäinen epätasainen jakautuminen voidaan silti sallia kyvykkäiden kannustamiseksi – vastineeksi heidän palveluksistaan yhteiskunnalle – mutta vain kohtuudella ja siihen mittaun saakka, kun tämä varmistaa huonompiosaisimmille aidosti parhaimman mahdollisen tilanteen. Täten yhteiskunnallisen yhteistyön syyksi määrittyy ennen kaikkea se, että se mahdollistaa reilulla tapaa kaikille mielekkään, omanlaisen elämän tavoittelemisen.

Toisessa periaatteessa korostuikin näin leimallisesti Rawlsin filosofian velvollisuuseettinen (deontologinen) luonne verrattuna seurauseettiseen ajatteluun, joka tulee esille esimerkiksi utilitaristisessa (hyötyeettisessä) onnellisuuden tai mielihyvän yhteiskunnallisessa maksimoimisessa. Utilitaristisessa yhteiskunnassa tekoja ja instituutioita painotetaan niiden tuottaman lopputuloksen – sosiaalista hyötyä koskevien laskutoimitusten – kautta, ei lähtökohtaisesti siten, ovatko ne moraalisesti oikein, tai Rawlsin tapauksessa reiluja. Rawlsin ajatuksena on yhteiskunnallisen oikeuden ensisijaisuus – joskaan ei riippumattomuus – hyvään nähden (priority of right over good⁷⁹). Kansalaisten moraaliset kyvyt johtavat tähän ajatteluun myös siten, että niiden mukana tulee jokaisen velvollisuus käyttää kykyjä oikein julkisen järjen edesauttamiseksi, kansalaisuuden velvollisuus (duty of civility⁸⁰).

3.10 Kansojen oikeus

Rawls kehittäi ideoitaan koskemaan myös kansainvälistä oikeudenmukaisuutta. Vaikka hänen 1990-luvulla julkaisemansa ideat tästä aiheesta jäivät jokseenkin luonnosmaisiksi, ovat ne silti herättäneet paljon keskustelua. Kansojen oikeus⁸¹ julkaistiin vuonna 1999 ja siinä kulminoituivat

⁷⁸ Rawls 1999b, 359–387.

⁷⁹ Rawls 2005, 173–211.

⁸⁰ Rawls 2005, 217.

⁸¹ Rawls 1999c; suom. Rawls 2007a.

Rawlsin esittämät ajatukset. Rawls sovelsi kansainväliseen oikeudenmukaisuuteen aiemmalle teoretisoinnilleen ominaista päättelyään väljentäen kuitenkin vaatimuksiaan. Kahden oikeudenmukaisuuden periaatteen tilalle tuli nyt kahdeksan suhteellisen yleisluontoista maailmanlaajuisen yhteiskuntasopimuksen periaatetta:

(1) Kansakunnat ovat vapaita ja riippumattomia, ja muiden kansojen on kunnioitettava niiden vapautta ja riippumattomuutta. (2) Kansakuntien on noudatettava sopimuksia ja sitoumuksia. (3) Kansakunnat ovat tasa-arvoisia, ja ne ovat osapuolina niitä sitovissa sopimuksissa. (4) Kansakunnilla on velvollisuus olla puuttumatta toisten kansojen asioihin. (5) Kansakunnilla on oikeus puolustaa itseään mutta ei oikeutta ryhtyä sotaan muiden syiden perusteella. (6) Kansakuntien on kunnioitettava ihmisoikeuksia. (7) Kansakuntien on hyväksyttävä tietyt sodankäyntiin kuuluvat rajoitukset. (8) Kansakuntien velvollisuus on auttaa muita, epäsuotuisissa oloissa eläviä kansoja, joiden elinolosuhteet estävät niitä kehittämästä oikeudenmukaista tai kohtuullista poliittista ja yhteiskunnallista hallintoa.⁸²

Rawls siis valitsee sopimuksen osapuoliksi kansat (peoples) tai kansakunnat (nations), joiden eroa valtioihin hän painottaa.⁸³ Kansainvälisen kentän toimijat hän jakaa viiteen kategoriaan:

(1) liberaalit demokratiat (liberal democracies), (2) kelvolliset ei-liberaalit demokratiat (decent non-liberal peoples), (3) lainsuojattomat valtiot (outlaw states), (4) epäsuotuisten olosuhteiden rasittamat yhteiskunnat (burdened societies) ja (5) hyväntahtoiset absolutismit (benevolent absolutisms).⁸⁴

Kansainvälinen oikeudenmukaisuusteoria on suunnattu liberaalille demokratialle – siis pitkälti rawlsilaiselle hyvin järjestäytyneelle yhteiskunnalle – minkä tähden Rawls kuvaa keinoa päätyä sopimukseen näiden aloitteellisena toimintana. Ideana on, että liberaalit demokratiat tekevät ensin keskinäisen sopimuksen ja ottavat sitten hiljalleen mukaan kelvolliset ei-liberaalit demokratiat. Tällaiset kelvolliset kansakunnat täyttävät kolme ehtoa:

(a) kansalaisille taataan keskeiset ihmisoikeudet mutta ei välttämättä yhtäläisiä vapauksia; (b) kaikille yhteiskunnallisille ryhmille annetaan neuvoa-antava rooli politiikassa mutta ei välttämättä demokraattisia osallistumisoikeuksia; (c) toisia kansoja ei yritetä pakottaa muuttamaan uskontoaan ja yhteiskuntajärjestystään, vaan suostutaan elämään muiden kanssa rauhanomaisessa rinnakkaiselossa.⁸⁵

⁸² Rawls 2007a, 51–52; alkup. Rawls 1999c, 37.

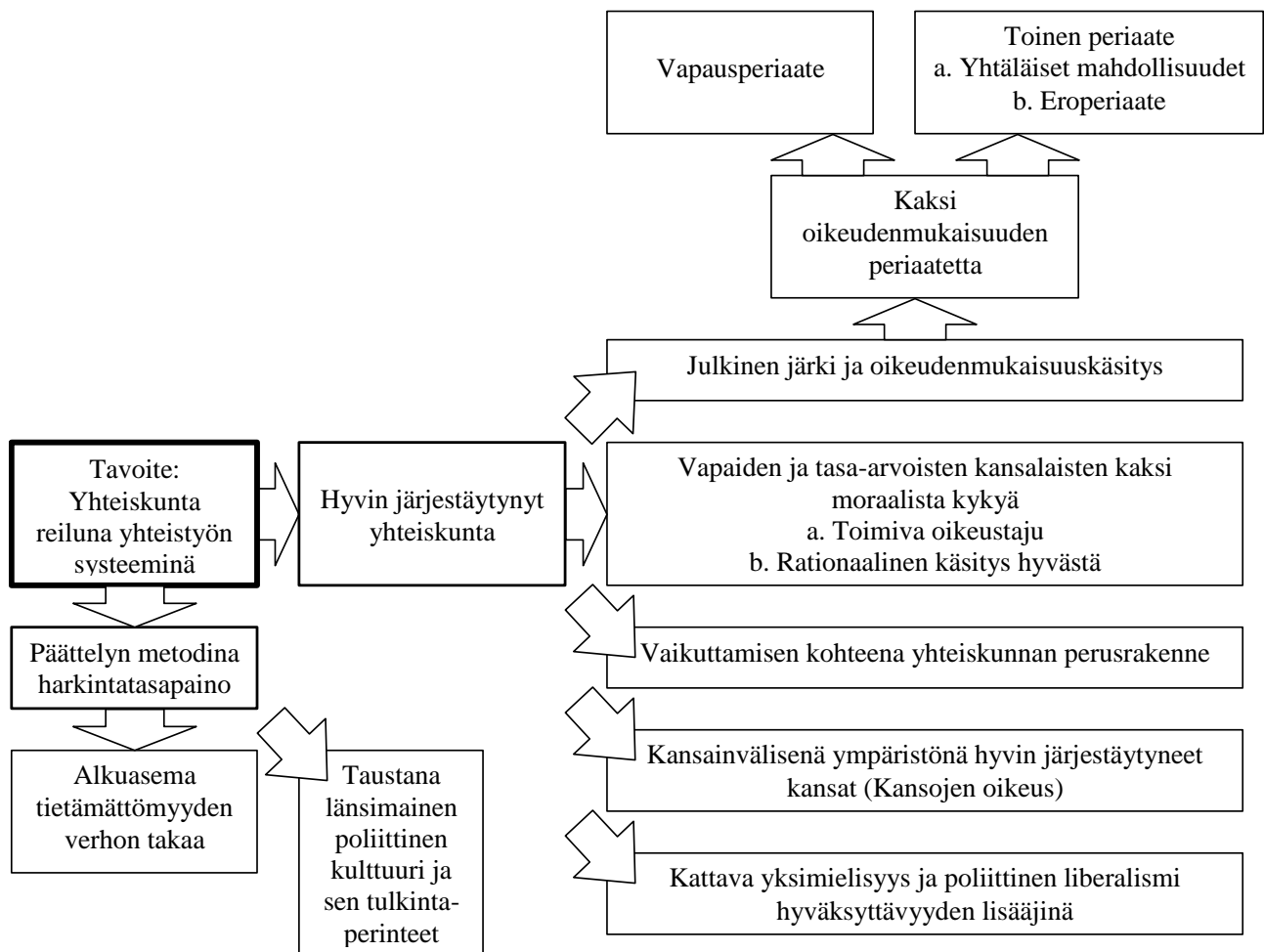
⁸³ Rawls 2007a, 37–43.

⁸⁴ Sihvola 2007, 299; vrt. alkup. Rawls 1999c, 4.

⁸⁵ Sihvola 2007, 299; vrt. alkup. Rawls 1999c, 62–75.

Demokraattiset kansat – tai hyvin järjestäytyneet kansat (well-ordered peoples⁸⁶) – sitten yhdessä oikeudenmukaisuuden puitteissa joko auttavat toisenlaisia toimijoita, suojautuvat näiltä tai eivät puutu ollenkaan näiden toimintaan. Ajatuksena on, kuten yhteiskunnan sisäisessä tapauksessa, että liberaalin demokratian ideaali täten maailmassa hiljalleen leviää ja vahvistuu tuoden vakautta kansainväliseen ympäristöön. Tällaista ajatusta Rawls kutsuu realistiseksi utopiaksi, joka idealisoidun hyvin järjestäytyneen yhteiskunnan ajatuksen tavoin pyrkii ainoastaan ohjaamaan todellisen maailman tapahtumia toivottuun suuntaan.

Kuvio 1. Rawlsin filosofian ydinkohdat

4. Rawlsin teorian kritiikkiä ja kokonaisarviointia

Rawlsia on kritisoitu melkein jokaisesta hänen valinnastaan. Rawlsin esittämään utilitarismin kritiikkiin on vastattu monilla tahoilla, kuten Nobel-taloustieteilijöiden Kenneth Arrow'n ja John

⁸⁶ Rawls 1999c, 4.

Harsanyin toimesta.⁸⁷ Libertaristit, kuten Robert Nozick⁸⁸ ja Chandran Kukathas⁸⁹, ovat puolestaan kritisoineet Rawlsia liian suuresta yhteiskunnallisesta puuttumisesta ihmisten elämään. Yövärtijavaltion kaltainen yhteiskunta on libertaristien mielestä ainoa oikeutettu vaihtoehto.⁹⁰ Vasemmistolaishenkisempi egalitaristinen kritiikki taas on korostanut täysin päinvastaista, pidemmälle menevien yhteiskunnallisten järjestelyjen tarvetta vapauksien ja hyvinvoinnin todellisen arvon turvaamiseksi.⁹¹ Rawlsin näkemystä yhteisestä hyvästä ovat kritisoineet esimerkiksi Nobel-taloustieteilijä Amartya Sen⁹² ja aristotelisti Martha Nussbaum⁹³, jotka ovat korostaneet ihmisten perustarpeiden, kykyjen ja toimintavalmiuksien syvällistä erilaisuutta.⁹⁴ Kommunitaristit, kuten Alasdair MacIntyre⁹⁵, Michael Walzer⁹⁶, Charles Taylor⁹⁷ ja Michael Sandel⁹⁸, ovat puolestaan kritisoineet Rawlsia ihmisen syvemmän yhteisöllisen ja kulttuurisidonnaisen luonteen vähättelemisestä.⁹⁹ Rawls on lisäksi ottanut paljon inspiraatiota Kantilta ja tulkinnut tätä, mistä Rawlsia on usein myös kritisoitu.¹⁰⁰ Rawlsin suhde perheeseen instituutiona ja naisten oikeuksiin on sekin ollut esillä ja herättänyt paljon vastakaikua.¹⁰¹ Rawlsin kansainvälistä teoriaa ovat kritisoineet esimerkiksi Thomas Pogge¹⁰² ja Charles Beitz¹⁰³ – ennen kaikkea siitä, että se vähättelee kansainvälisen yhteisön kosmopoliittista luonnetta.¹⁰⁴ Kansojen oikeuden kritiikin ohella kenties innokkaimmin viime aikoina on kyseenalaistettu Rawlsin liberalismiin neutraaliutta ja pluralistisuutta.¹⁰⁵

Selkeiden päälinjojen ohella Rawlsia on muun muassa arvosteltu, politiikan juridisoimisesta perustuslaillisuuden kautta¹⁰⁶, epäjohdonmukaisuudesta¹⁰⁷, epärealistisuudesta¹⁰⁸ ja abstraktiudesta. Häneltä on myös usein toivottu tarkempia kannanottoja aiheisiin, kuten eläinten

⁸⁷ Daniels 2003, 256–259; Scheffler 2003; Mäkinen 2004.

⁸⁸ Nozick 1974.

⁸⁹ Kukathas 2003.

⁹⁰ Pogge 2007, 178–184.

⁹¹ Kymlicka 2001; Daniels 2003; Sihvola 2007, 280. Filosofisempää kritiikkiä syvemmän egalitarismin puolesta ovat taas esittäneet Barry 1995 ja Scanlon 1998.

⁹² Sen 1999 & 2009.

⁹³ Nussbaum 2006.

⁹⁴ Sihvola 2007, 281.

⁹⁵ MacIntyre 2004.

⁹⁶ Walzer 2004.

⁹⁷ Taylor 2007.

⁹⁸ Sandel 1998.

⁹⁹ Mulhall & Swift 2003; Pogge 2007, 185–188.

¹⁰⁰ O'Neill 2003; González 2005; Pogge 2007, 188–195.

¹⁰¹ Nussbaum 2003; Brake 2005.

¹⁰² Pogge 2008.

¹⁰³ Beitz 1999.

¹⁰⁴ Naticchia 2005; Sihvola 2007, 293–302.

¹⁰⁵ Hellsten 1996; Mahoney 2005; Sihvola 2007, 283–284.

¹⁰⁶ Michelman 2003; Sihvola 2007, 282–283.

¹⁰⁷ Wenar 2005.

¹⁰⁸ Klosko 2000.

oikeuksiin, ihmisten holhoamiseen ja uskonnollisten yhteisöjen rooliin liberaalissa yhteiskunnassa¹⁰⁹. Yleensä Rawls on kuunnellut kritiikkiä, vastannut siihen ja muokannut näkemyksiään sen mukaisesti.

Yksittäiskritiikkien sijaan on kuitenkin olennaisempaa nähdä Rawlsin yleisteorian (general theory) koko olemus puheenvuorona ja yrityksenä vastata modernin yhteiskunnan ongelmiin. Rawlsin teoreettinen rakennelma ei varmasti ole valmis tai täydellinen, mutta kysymys kuuluukin, tarjoaako se kokonaisuutena mielekkäimmän ja rakentavimman yhteiskunnallisen hahmotelman oikeudenmukaisen tulevaisuuden suuntaviivoista – vastauksen aikamme ongelmiin.¹¹⁰ Kriittisiä arvioita on tällä yleisemmälläkin tasolla alkanut enenevässä määrin ilmaantua.¹¹¹ Samalla voidaan luonnollisesti kyseenalaistaa tämäntyyppisen pyrkimyksen luonne, onko tämäntapainen ajattelu mielekäästä tässä ajassa, ja jos on, niin millä tapaa – tässä kulminoituu Rawlsin työn arvioinnin todellinen syvyys. Tätä myös Rawls itse pohti usein esipuheissaan¹¹² pitäen kuitenkin loppuun saakka linjansa, jota kuvaavat hänen sanansa Kansojen oikeuden viimeisellä sivulla: ”ja jos ihmiset ovat suurelta osin moraalittomia (tai jopa parantumattoman kyynisiä ja itsekeskeisiä), voidaan Kantin tavoin kysyä, kannattaako ihmisten ylipäänsä elää maan päällä”¹¹³.

4.1 Poliittinen liberalismi uskottavuuden avainkysymyksenä

Rawlsin esittämä poliittinen liberalismi, kuten myös suosituksi tullut nykyinen republikaaninen – ”uusroomalainen”, ”tasavaltalainen” – ajattelukin, jota jo ”uuden poliittisen ajattelun historian” myötä mainitun Quentin Skinnerin¹¹⁴ ohella edustaa esimerkiksi Philip Pettit¹¹⁵, korostaa näyttävästi vapauden merkitystä. Siinä, missä Rawls painottaa tyyppillisiä negatiivisia ja positiivisia vapauksia – Isaiah Berlinin jaottelun mukaisesti vakiintuneita suhteellisen selkeitä vapauksia jostakin ja vapauksia johonkin – painottavat republikaaniset ajattelijat hieman häilyvämpää ”kolmatta vapauden muotoa”, vapautta toisten mielivallasta ja dominoivasta vaikutuksesta. Nämä suunnat on nähty väliin toisilleen vastakkaisina, väliin taas enemmän toisiinsa lomittuvina – yleensä silti jollakin tapaa toisistaan eroavina ja kilpailevina. Kuitenkin kaikkien tällaisten vapausjulistusten painoarvo ja sisältö on kyseenalainen, jos emme voi osoittaa, mille hyväksyttävälle moraalipohjalle ne rakentuvat – vapaudet eivät määriyty itsenäisesti.

¹⁰⁹ Boettcher 2005.

¹¹⁰ Pogge 2007, 170–174.

¹¹¹ Ks. esim. Schaefer 2007.

¹¹² Rawls 1999a, xi–xxii; Rawls 2005, xiii–lx.

¹¹³ Rawls 2007a, 164; ks. myös Pogge 2007, 26–27.

¹¹⁴ Ks. tässä suhteessa Skinner 1998 & 2003; Syrjämäki 2008.

¹¹⁵ Pettit 1997.

Ongelma tulee tyypillisesti esille Rawlsin kohdalla. Paradoksi on siinä, että Rawls korostaa yksilön vapautta elää omanlaistaan elämää, siis yhteiskunnallista neutraaliutta tässä suhteessa, mutta rajaa kuitenkin samalla ne – “järkevät ja kohtuulliset” – puitteet, joissa tällainen vapaa elämä voi toteutua. Rajaamisessa ja puitteiden valitsemisessa ei sinällään ole vielä ongelmaa, mutta ongelma tulee siinä, että Rawls päättää pitkälti muiden puolesta nämä rajaamisen periaatteet ja tavat, esimerkiksi alkuaseman muotoilussaan. Jon Mahoney kuvaakin sitä, että Rawlsilla on vastauksena tähän ongelmaan käytettävinaan kolme tietä, kaikki jossakin määrin kyseenalaisia. Ensinnäkin yksilö voi hyväksyä poliittisen liberalismiin pelkän *modus vivendi*, käytännön laskelmien tasolla, millä ei varsinaisesti ole tekemistä oikeuttamisen kanssa. Toiseksi yksilö voi hyväksyä poliittisen liberalismiin dogmaattisesti, koska se vain sattuu olemaan oikea oppi, joka pitää hyväksyä. Luonnollisesti tällainen ajattelu ei myöskään ole kovin hedelmällistä. Kolmas vaihtoehto poliittisen liberalismiin hyväksymiselle on perustaa se jollekin ennalta oikeana pidetylle käytännön järjelyä ja elämää koskevalle tietämykselle. Selvästi kolmas tie on paras vaihtoehto, ja tätä tietä kulkien pyritäänkin seuraavaksi hahmottamaan poliittisen liberalismiin moraalipohjaa.¹¹⁶

4.2 Poliittisen liberalismiin moraalipohja

Rawls ammentaa ajatuksiaan kollegansa Judith N. Shklarin esittämästä liberalismiin historiallisesta tulkinnasta ja oikeutuksesta. Tiivistäen Shklar valottaa sitä, kuinka oikeudenmukaisuuden ja muiden yleisien aatteiden nimissä on usein harjoitettu löperöä ajattelua ja suunnattomia institutionalisoituja raakuuksia, ja vasta ymmärtämällä näiden raakuuksien ja epäoikeudenmukaisuuden syvän olemuksen ja laajuuden, näemme liberalismiin koko moraalisen tarpeen ja pyrkimyksen.¹¹⁷ Charles Larmore muotoilee asian vielä selvemmin: poliittinen liberalismi on käsitys, jonka modernien aikojen käytännön elämä on opettanut mielekkääksi. Larmore kuvailee asiaa:

Liberaali käsitys politiikasta on luonteeltaan *myöhäissyntyinen*. Se on suunnattu ihmisille, joiden yhteiselo ei ole sujunut vailla kiistoja kullekin syvästi merkityksellisistä asioista. Säännönmukaisesti tällainen käsitys ilmenee vain yhteisössä, joka on jättänyt taakseen yhtenäisen kulttuurin (tai tarkemmin kenties luulon tällaisen olemassaolosta) ja kärsinyt väkivaltaisista poliittisista pyrkimyksistä yhä pakottaa tällaista järjestystä. Yhteiselon, josta liberaali järjestys riippuu, täytyy

¹¹⁶ Mahoney 2005.

¹¹⁷ Koikkalainen 2005, 266–267. Ks. Young 2002 yleisemmin poliittisen liberalismiin käsitteen tulkinnasta Rawlsin, Shklarin ja Larmoren osalta. Youngin suhteellisen varauksellinen ja analyttispainotteinen käsittely voisi saada mielestäni lisää sisältöä aatehistorian kautta ymmärrettävästä normatiivisuudesta, jota tässä työssä pyritään jatkossa tuomaan enemmän esille.

täten sisältää sitoumus menneisyyteen, joka on itsekriittisempi kuin vain tunne jatkuvuudesta. Tällaisen elämän täytyy olla ihmisten, joita yhdistää se, mitä he ovat yhdessä oppineet asioista, jotka joskus erottivat heitä.¹¹⁸

Tällaisen yhteisen historiallisen kokemuksen valossa länsimainen moraalipohja – ja siihen kytkeytyvä poliittinen kulttuuri – on siis muovautunut. Historiallisten tapahtumien ja asioiden, kuten lukuisten sotien – erityisesti toisen maailmansodan – painoarvosta sinällään on tuskin olemassa kovin suurta erimielisyyttä. Siitä on kuitenkin monia näkemyksiä, miten nämä vaikuttavat modernissa mielenlaadussa. Moraalifilosofiaan kokonaisuudessaan perehtynyt Larmore on korostanut tässä suhteessa kahta seikkaa: toisaalta sitä, että on olemassa historiallisia kokemuksia, jotka asettuvat tiettyihin jaettuuihin rajoihin ja kenttiin – kokemukset eivät ole täysin postmodernin subjektiivisia tai rikkonaisia – ja sitä, että näistä kokemuksista ponnistavalla moraalilla on omalakista oikeutustaan, autonomiaa, minkä tähden se tulee ottaa vakavasti – jokainen yksilö ei voi elää omassa moraalil-ilmastossaan säätäen omia moraaliperiaatteitaan. On syytä huomauttaa, että näissä näkemyksissään Larmore ei ole välttämättä ollenkaan historiantutkimuksellisessa tai filosofisessa enemmistössä, mutta ainakin hänen esittämänsä katsantotapaa voi pitää hyvin luonnollisena ja mielekkäänä. Voi todella kysyä, voiko mitään järkevää ihmiselämää nähdä, jos kaikista tämäntapaisista oletuksista radikaalisti luovutaan.¹¹⁹

Täten Larmore hahmottaa poliittisen liberalismiin minimaaliseksi moraalikäsitteeksi (minimal moral conception), joka ammentaa ainoastaan – edellä kuvatun mukaisesti muovautuneista – moraalin ydinasioista (core morality), ja jonka tavoitteena on näin ollen ohjata neutraalilla tapaa mielekästä yhteiskunnallista elämää. Tällaisen neutraaliuden keskeiseksi sisällöksi määrittävät Larmoren mukaan rationaalisen dialogin (norm of rational dialogue) ja henkilöiden välisen yhtäläisen kunnioittamisen (norm of equal respect for persons) normit.¹²⁰ Nämä normit eivät itsessään ole neutraaleja, vaan ne kuvaavat sitä, mitä tässä tapauksessa länsimaisessa kulttuurissa neutraaliudella tarkoitetaan. Nämä normit on otettava siis jokseenkin annettuina, ja tässä apuna on filosofinen ja historiallinen hahmotus. Näitä normeja Larmore näkee Rawlsin todella tarkoittaneen, kun hän asemoi ajatuksensa poliittisesti neutraaliksi liberalismiksi, tai kun Rawls puhui vapaista ja tasa-arvoisista kansalaisista ja näiden välisestä reilusta yhteistyön systeemistä. Tämän kuvauksen

¹¹⁸ Larmore 1996, 144. Käännös Heikki Saxén.

¹¹⁹ Larmoren moraalihahmotuksesta yleensä ks. Larmore 2008. Vrt. suomalaisen ajatteluperinteeseen tässä suhteessa; ks. esim. Salmela 1998.

¹²⁰ Larmore 1996, 134. Rationaalisen dialogin normi tulee esille esimerkiksi tutussa vaatimuksessa perustella toisille järkiperustein omat poliittiset kannat. Henkilöiden välisen yhtäläisen kunnioittamisen normi taas vaatii esimerkiksi sitä, että vaikka olemme asioista eri mieltä, jatkamme silti keskustelua pyrkien yhteisymmärrykseen. Ylipäänsä tämä normi on syy käydä keskustelua.

myötä käy yhä selvemmäksi, ettei Rawlsin esitys ole sananmukaisesti otettuna poliittisesti itsenäinen, vaan ainoastaan poliittisen kulttuurimme ja ymmärryksemme puitteissa perustellusti itsenäinen.

Toisin sanoen Rawlsin filosofia ei ole moraalisesti neutraalia, mutta se pyrkii perustamaan ajatuksensa vain näihin yhteisesti jaettuihin moraalisiin ydinasioihin.¹²¹ Täten Rawlsin itsenäisen poliittisen käsityksen hyväksyminen ei vaadi dogmaattista uskoa, vaan voi olla eri suunnilta tarkasteltuna hyväksyttävissä. On syytä yhä korostaa tällaisen neutraalin käsityksen löytämisen ja perustelemisen tarvetta: koska poliittinen valta on yhteiskunnassa aina jossakin määrin pakottavaa, sitovaa, rajaavaa ja vastaavia seikkoja kansalaisia kohtaan, on tärkeää kansalaisten demokraattisen itsemääräämisoikeuden säilyttämiseksi löytää käsitys, jonka kaikki voivat aidosti hyväksyä.

Kun poliittista liberalismia katsotaan näistä intuitiivisestikin hyvin tutuista normeista käsin, näyttäytyy Rawlsin koukeroinen filosofia paljon aiempaa selvemmin koherenttina kokonaisuutena. Kysymys yhteiskuntaideaalista ja yhteiskunnallisesta elämästä määrittyy jälleen kerran käytännöllisemmäksi tehtäväksi harkintatasapainon hengessä: millaiset hahmotukset ja järjestelyt parhaiten valottavat ja mallintavat näitä länsimaisen poliittisen kulttuurin ja filosofian ydinvaakuumuksia – täten Rawlsin ideat ovat myös esitetystä korrektiudestaan huolimatta aina luonnollisen oloisesti tarkistettavissa.¹²² Samalla tulee selväksi, kuinka paljon samoilla jäljillä Rawlsin poliittinen liberalismi on monien siihen kriittisesti suhtautuvien suuntausten kanssa. Kysymys tästä moraalisesta perspektiivistä katsottuna on paljon useammin erilaisiin painotuksiin, sanavalintoihin ja vastaaviin seikkoihin liittyvistä eroista kuin syvemmistä vastakkainasetteluista.

Täten voidaan jälleen saapua siihen, miten rawlsilaista filosofiaa voi todella pitää korrekteinä kuvauksena – näistä syvemmistä jaetuista vaakuuksista, joita Rawls itsekään ei aina selvästi artikuloi, mutta pyrkii jatkuvasti parhaalla mahdollisella tavalla hahmottamaan. Ongelma näissä syvemmissä vaakuuksissa onkin yleensä juuri se, että ne ovat niin lähellä, ettemme selvästi huomaa niiden olemassaoloa ja sisältöä. Voimme vain koettaa tuoda esille intuitiivisia tuntojamme ja käsityksiämme kulttuuristamme ja muotoilla ajatustemme pohjalta koherentteja ja mielekkäitä kuvauksia.¹²³

Moraalisen taustan myötä selviää myös, mihin Rawls ei ota kantaa. Tällainen tapaus tulee esille häneen ja poliittiseen liberalismiin usein liitetyn arvopluralismin kohdalla. Tyypillinen

¹²¹ Rawls kirjoittaakin esimerkiksi: ”While such a conception is, of course, a moral conception, it is a moral conception worked out for a specific kind of subject, namely, for political, social and economic institutions.”; Rawls 2005, 11.

¹²² Ks. esim. Rorty 1991, 175–196; Päivänsalo 2007.

¹²³ Rawlsin ajattelun epäselvyyksistä näiden normien suhteen ks. Larmore 2008, 149–153. Edellä esitetystä kokonaisuudessaan ks. Larmore 1996, 121–151 & Larmore 2008, 139–220.

berliniläinen arvopluralistinen ajattelu olettaa, että hyvän luonne on pohjimmiltaan moninainen – tämä on vahva kannanotto, johon poliittisen liberalismiin ei tarvitse sitoutua. Vaikka Rawls itsekin puhuu kohtuullisen monimuotoisuuden tosiasiaista, ei hän silti suoraan ota kantaa hyvän luonteeseen, vaan pikemmin hahmottaa eletyn elämän seuraamuksia, siis sitoutuu aiemmin esitettyyn poliittisen liberalismiin historialliseen tulkintaan.

Historiallinen tulkinta korostaa samalla sitä seikkaa, että poliittinen liberalismi on nimenomaan modernien aikojen ajatus – kuten on tosin arvopluralismikin – eikä ole sinällään hahmotettavissa vaikkapa antiikin Ateenasta alkaneessa demokratia-ajattelussa. Tässä taas tulee esille Rawlsin näkemysten syvä eroavaisuus niitä kohtaan esitettyyn uusaristoteeliseen kritiikkiin. Esimerkiksi Martha Nussbaum¹²⁴ on tuonut vaihtoehtoisena näkemyksenä esille aristoteelisia ihanteita monimuotoisesta elämästä – ja varmasti Aristoteleen tekstejä voidaan näin sanotusti lukea. Lähdekriittisempi lukutapa silti korostaa sitä seikkaa, että Aristoteles ajatteli ihmiselämän ihanteeksi mahdollisimman pitkälle jumalaisen luonnon toteuttamisen, mikä tarkoittaa pohdiskelevan ja teoreettisen elämän ehdotonta ensisijaisuutta muuhun elämään nähden. Tämä ei varmasti kuvasta monimuotoisuutta modernissa – metafysis-uskonnollisen epäilyksen ja pettymyksen sävyttämässä – mielessä.¹²⁵

4.3 Rawls vapausajattelijoiden jatkumossa

Monet nykyiset ja aiemmat vapausajattelijat ovat jakaneet Rawlsin kanssa saman moraalipohjan: ennen kaikkea henkilöiden välisen yhtäläisen kunnioittamisen normin osalta – minkä mukana tulee luontevasti myös rationaalisen dialogin normi. Pohjimmiltaan ajatuksena on se, että vaikka ajattemme eri asioista eri tavalla, täytyy meidän silti elää yhdessä kunnioittaen toisia samanlaisina järkeilevinä ja perusteluja hakevina ihmisinä kuin itse olemme. Emme voi jättää tätä huomioimatta ja tuhota tai alistaa toisia poliittisen vallan kautta, tällainen toiminta ei määrittäisi meitä ihmisten välisen poliittisen yhteisön jäseniksi, vaan syvällisesti katsoen eläisimme anarkistisesti viidakon lakien alaisena.

Koska poliittinen valta on aina jossakin määrin pakottavaa, on se tämän moraalipohjan valossa muotoiltava siten, että kaikki voivat hyväksyä sen lähtökohtaisesti ilman pakottamista – jotta emme lankeaisi kohtelevaan toisia vain keinoina, vaan pitäisimme toisia aidosti päämäärinä.

¹²⁴ Nussbaum 2006.

¹²⁵ Poliittisen liberalismiin ja arvopluralismiin suhteesta ks. Larmore 1996, 152–174. Näistä Aristoteleen ajatuksista ks. erityisesti Aristoteles 2005. Metafysis-uskonnollisista epäilyksistä ja pettymyksistä moderneina aikoina ks. esim. Arendt 2002; taustoitukseksi tähän Honkasalo 2008.

Tätähän republikaaninen vapauskin – toisten mielivallasta ja dominoivasta vaikutuksesta – pyrkii saavuttamaan. Keskustelu vapaudesta onkin täten oikeastaan keskustelua kunnioittamiskeskeisen velvollisuusetiikan – joka ilmenee esimerkiksi Kantilla, joskaan ei selvästi rajatussa poliittisessä kontekstissa – muotoilemisesta ja soveltamisesta käytännön elämään. Samalla tässä velvollisuuseettisessä kunnioittamisessa – joka on kasvanut länsimaisen poliittisen kokemuksen kautta – on vapausajattelun moraalinen perustelu, sen normatiivinen voima.¹²⁶

Jos johtopäätös on oikea, seuraa tästä luonnollisesti uutta sisältöä ja oikeutusta jatkokehittelyille – jaetulta ja korrektiksi todetulta pohjalta on huomattavasti helpompi ponnistaa. Esimerkiksi yhteiskunnallista keskustelua korostava deliberatiivinen traditio voi saada tästä paitsi uutta pohdittavaa myös uutta voimaa ja uskottavuutta taustalleen. Samalla myös polttava keskustelu kansainvälisestä oikeudenmukaisuudesta voi saada vähintäänkin uusia työkaluja käyttöönsä. Luonnollisesti Rawlsin filosofia kuvaa vain länsimaisia yhteiskunnallisia vakaumuksia, mutta jos näiden suhteen voidaan saavuttaa selvempi ymmärrys, on niitä helpompi kytkeä kansainväliseen toimintaan. Toisin sanoen, jos länsimaat voivat toimia näissä suhteissaan johdonmukaisemmin ja argumentoida jonkin selvemmän käsityksen puolesta, on eteneminen ongelmallisissa asioissa varmasti helpompaa koko kansainväliselle toimijakunnalle.¹²⁷ Ylipäänsä nämä johtopäätökset tarjoavat poliittiselle filosofialle monenlaista jatkopohdittavaa.

5. Valintojen maailma

”Reilu oikeudenmukaisuus” otsikossa tarkoittaa siis tulkinnan mukaan ennen kaikkea länsimaiseen poliittiseen filosofiaan kuuluvan henkilöiden välisen yhtäläisen kunnioittamisen normin toteutumista John Rawlsin filosofiassa. Tällä ajatuksella on vakuuttava historiansa vähintäänkin uuden ajan alun ilmapiiristä alkaen ja selvimmin modernin maailman pettymyksissä. Klassikkoajattelijoista kenties Kant tiivistää tämän sanoman parhaiten.

Aatehistorian kerroksellisuuden ja läpinäkyvyyden hengessä on yhä syytä todeta, että tällainen menneen kaanonin hahmotus on samalla juuri kiinni Rawlsista ja esimerkiksi republikaanisen tradition edustajista, jotka näitä ideaaleja menneestä käsin argumentoivat – ja kokonaisnäkemys on viime kädessä vielä kiinni heidän ajatustensa tulkitsijoista. Toisaalta voidaan kuitenkin kysyä, eikö ajattelun katkosten, kehäpäätelmien ja vastaavien vaarojen uhasta huolimatta

¹²⁶ Tällaisesta poliittisen vapauden määrittelystä kokonaisuudessaan ks. Larmore 2008, 168–195. On yhä kiinnostavaa verrata näiden ajatusten samankaltaisuutta myös esimerkiksi aiemmin vaikuttaneen pragmaatikko John Deweyn ajatteluun; ks. tästä Dewey 2006. Rawlsin ja Deweyn vertailusta ks. esim. Bertman 2008. Kärjistäen voisi sanoa, että Rawlsin ajattelu asemoituu klassikkoasemassa olevien Kantin ja Deweyn välimaastoon.

¹²⁷ Tästä ks. esim. Pogge 2008.

tällainen monitasoinen tulkitseminen ole ainoa vaihtoehto, jos joitakin poliittisen ja moraalifilosofian perustavanlaatuisia muotoiluja halutaan ylipäänsä tehdä? Ja eikö tällainen optimistinen pyrkimys ole kaikista puutteistaan huolimatta ainoa mahdollisuus, jos emme halua myöntää, että ihminen on pysyvästi menetettyä lajia?¹²⁸ Päivinä, jolloin niin paikallinen kuin maailmanlaajuinenkin ilmapiiri tuntuu alati kärjistyvän erityisesti kasvavan puutteen ja epäluottamuksen myötä, kuten esimerkiksi hyvinvointivaltion kohoavien sosiaali- ja terveysmenojen tapauksessa¹²⁹, on hyvin toivottavaa, jos poliittinen ja moraalifilosofia pystyy puhumaan selvällä äänellä – erityisesti oikeudenmukaisuuden kohdalla.

¹²⁸ On usein esitetty, että yhteiskunta tai yhteisö voitaisiin suunnitella ovelalla tapaa sellaiseksi, että vaikka kuinka paatuneet ihmiset tulisivat siinä modus vivendin hengessä yhdessä toimeen. Viime aikoina esimerkiksi valvontatekniikkaa on pyritty käyttämään tähän tavoitteeseen pääsemiseksi. En kuitenkaan usko, kuten ei esimerkiksi myöskään Rawls, että ilman ihmisten valtaosan omakohtaista sitoutumista yhdessä eläminen voi pidemmän päälle onnistua. Tällaisen idean moraalinen ongelmallisuus on myös edellä kuvatun pohjalta ilmeinen. Voidaan luonnollisesti lisäksi esittää kaikesta yhteiskunnallisuudesta luopumista. Voi vain kysyä, kuinka realistinen tällainen esitys todella on.

¹²⁹ Tästä ks. esim. Daniels 2008.

Lähteet

I John Rawlsin teokset

1988. *Oikeudenmukaisuusteoria*. Suom. Terho Pursiainen. WSOY, Helsinki. Alkuteos Rawls 1999a.

1995. *Reply to Habermas*. *The Journal of Philosophy* 3/1995, 132–180.

1999a. *A Theory of Justice*. Revised edition. Harvard University Press, Cambridge MA. Alkuperäinen laitos 1971; suom. Rawls 1988.

1999b. *Collected Papers*. Toim. Samuel Freeman. Harvard University Press, Cambridge MA. Sisältää keskeisimmät Rawlsin artikkelit.

1999c. *The Law of Peoples. The Idea of Public Reason Revisited*. Harvard University Press, Cambridge MA. Suom. Rawls 2007a.

2000. *Lectures on the History of Moral Philosophy*. Toim. Barbara Herman. Harvard University Press, Cambridge MA.

2001. *Justice as Fairness. A Restatement*. Toim. Erin Kelley. Harvard University Press, Cambridge MA.

2005. *Political Liberalism*. Expanded edition. Columbia University Press, New York. Aiemmat, karsitut laitokset 1993 & 1996.

2007a. *Kansojen oikeus. Julkisen järjen puolustus*. Suom. Leo Näreaho & jälkisanat Juha Sihvola. Gaudeamus, Helsinki. Alkuteos Rawls 1999c.

2007b. *Lectures on the History of Political Philosophy*. Toim. Samuel Freeman. Harvard University Press, Cambridge MA.

2009. *A Brief Inquiry into the Meaning of Sin and Faith. With "On My Religion"*. Toim. Thomas Nagel, johdatukset myös Joshua Cohen & Robert M. Adams. Harvard University Press, Cambridge MA.

II Kirjallisuus

Arendt, Hannah 2002. *Vita activa. Ihmisenä olemisen ehdot*. Suom. Riitta Oittinen et al. Vastapaino, Tampere. Alkuteos 1958.

Aristoteles 2005. *Nikomakhoksen etiikka*. Suom. & selitykset Simo Knuutila. Teokset 7. 2. tarkistettu painos. Gaudeamus, Helsinki. Alkuperäinen laitos 1989.

Barry, Brian 1995. *Justice as Impartiality. A Treatise on Social Justice Vol. II*. Oxford University Press, Oxford.

Beitz, Charles 1999. *Political Theory and International Relations*. Revised edition. Princeton University Press, Princeton. Alkuperäinen laitos 1979.

- Berlin, Isaiah 2001. *Vapaus, ihmisyyys ja historia*. Suom. Timo Soukola. Esseekokoelman toim. Timo Soukola & Juha Sihvola. Gaudeamus, Helsinki.
- Bertman, Martin A. 2008. *Berlin, Dewey and Rawls. Relativism and Liberalism*. *Philosophical Frontiers* 1/2008, 27–39.
- Boettcher, James 2005. *Public Reason and Religion*. Teoksessa Brooks & Freyenhagen 2005, 124–151.
- Bohman, James & Rehg, William (toim.) 1997. *Deliberative Democracy. Essays on Reason and Politics*. MIT Press, Cambridge MA.
- Brake, Elizabeth 2005. *Rawls and Feminism. What Should Feminists Make of Liberal Neutrality?* Teoksessa Brooks & Freyenhagen 2005, 67–84.
- Brooks, Thom & Freyenhagen, Fabian (toim.) 2005. *The Legacy of John Rawls*. Continuum, London.
- Constant, Benjamin 2008. *Antiikin vapaus ja nykyajan vapaus. Puhe Athénée royal –seurassa Pariisissa 6. maaliskuuta 1819*. Suom. Jarkko S. Tuusvuori. Niin & näin 3/2008, 69–77. Alkuteos 1819.
- Daniels, Norman 2003. *Democratic Equality. Rawls's Complex Egalitarianism*. Teoksessa Freeman 2003, 241–276.
- Daniels, Norman 2008. *Just Health. Meeting Health Needs Fairly*. Cambridge University Press, Cambridge.
- D'Agostino, Fred 2005. *The Legacies of John Rawls*. Teoksessa Brooks & Freyenhagen 2005, 195–212.
- Dewey, John 2006. *Julkinen toiminta ja sen ongelmat*. Suom. Mika Renvall & johdatus Risto Kunelius. Vastapaino, Tampere. Alkuteos 1927 & 1946.
- Dryzek, John S. 2000. *Deliberative Democracy and Beyond. Liberals, Critics, Contestations*. Oxford University Press, Oxford.
- Dworkin, Ronald 2000. *Sovereign Virtue. The Theory and Practice of Equality*. Harvard University Press, Cambridge MA.
- Elster, Jon (toim.) 1998. *Deliberative Democracy*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Freeman, Samuel (toim.) 2003. *The Cambridge Companion to Rawls*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Freeman, Samuel 2006. *Justice and the Social Contract. Essays on Rawlsian Political Philosophy*. Oxford University Press, Oxford.
- Freeman, Samuel 2007. *Rawls*. Routledge Philosophers. Routledge, London.

- González, Ana M. 2005. *John Rawls and the New Kantian Moral Theory*. Teoksessa Brooks & Freyenhagen 2005, 152–176.
- Gutmann, Amy & Thompson, Dennis F. 1996. *Democracy and Disagreement*. Harvard University Press, Cambridge MA.
- Gutmann, Amy & Thompson, Dennis F. 2004. *Why Deliberative Democracy?* Princeton University Press, Princeton.
- Habermas, Jürgen 1995. *Reconciliation Through the Public Use of Reason: Remarks on John Rawls' Political Liberalism*. *The Journal of Philosophy* 3/1995, 109–131.
- Habermas, Jürgen 1998. *The Inclusion of the Other. Studies in Political Theory*. Engl. Ciaran Cronin & Pablo de Greiff. MIT Press, Cambridge MA. Alkuteos 1996.
- Harisalo, Risto & Miettinen, Ensio 1997. *Klassinen liberalismi*. Tampere University Press, Tampere.
- Hellsten, Sirku 1996. *Oikeutta ilman kohtuutta. Modernin oikeudenmukaisuuskäsityksen kritiikkiä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Honkasalo, Julia 2008. *Arendt, Dewey ja varmuuden filosofinen ongelma*. *Tiede & edistys* 2/2008, 126–138.
- Kemppainen, Erkki & Mäntysaari, Mikko (toim.) 1998. *Aristoteles, Rawls ja sosiaalipolitiikka. Keskustelua hyvinvointivaltion peruskysymyksistä eurooppalaisten ajatusperinteiden valossa*. Raportteja 223. Stakes, Helsinki.
- Klosko, George 2000. *Democratic Procedures and Liberal Consensus*. Oxford University Press, Oxford.
- Kohlberg, Lawrence 1981. *The Philosophy of Moral Development. Moral Stages and the Idea of Justice*. *Essays on Moral Development Vol. I*. Harper & Row, New York.
- Kohlberg, Lawrence 1984. *The Psychology of Moral Development. The Nature and Validity of Moral Stages*. *Essays on Moral Development Vol. II*. Harper & Row, New York.
- Koikkalainen, Petri 2005. *The Life of Political Philosophy After its Death. History of an Argument Concerning the Possibility of a Theoretical Approach to Politics*. Väitöskirja, Lapin yliopisto. Lapland University Press, Rovaniemi.
- Koski, Tapani & Lehto, Markku & Pursiainen, Terho & Soininvaara, Osmo 1994. *Vapauden ja vastuun Suomi*. Areena-sarja. WSOY, Helsinki.
- Kukathas, Chandran 2003. *The Liberal Archipelago. A Theory of Diversity and Freedom*. Oxford University Press, Oxford.
- Kymlicka, Will 2001. *Politics in the Vernacular. Nationalism, Multiculturalism, Citizenship*. Oxford University Press, Oxford.

- Lagerspetz, Eerik 2008. *Joseph Raz. Autonomia ihanteena*. Teoksessa Lindroos & Soininen 2008, 322–344.
- Lahtinen, Mikko 2002. *Ihminen, poliittinen eläin*. Vastapaino, Tampere.
- Larmore, Charles 1987. *Patterns of Moral Complexity*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Larmore, Charles 1996. *The Morals of Modernity*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Larmore, Charles 2008. *The Autonomy of Morality*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lindroos, Kia & Soininen, Suvi (toim.) 2008. *Politiikan nykyteoreetikkoja*. Gaudeamus, Helsinki.
- Macedo, Stephen (toim.) 1999. *Deliberative Politics. Essays on Democracy and Disagreement*. Oxford University Press, Oxford.
- MacIntyre, Alasdair 2004. *Hyveiden jäljillä. Moraaliteoreettinen tutkimus*. Suom. Niko Noponen & johdatus Juha Sihvola. Gaudeamus, Helsinki. Alkuteos 1985.
- Mahoney, Jon 2005. *Public Reason and the Moral Foundation of Liberalism*. Teoksessa Brooks & Freyenhagen 2005, 85–106.
- Michelman, Frank I. 2003. *Rawls on Constitutionalism and Constitutional Law*. Teoksessa Freeman 2003, 394–425.
- Morgan, Gareth 2006. *Images of Organization. Updated edition*. Sage Publications, Thousand Oaks. Alkuperäinen laitos 1986.
- Mullhall, Stephen & Swift, Adam 2003. *Rawls and Communitarianism*. Teoksessa Freeman 2003, 460–487.
- Mäkinen, Jukka 2004. *John Rawlsin oikeudenmukaisuuskäsityksen merkitys normatiiviselle taloustieteelle*. Väitöskirja, Helsingin kauppakorkeakoulu. HeSE print, Helsinki.
- Naticchia, Chris 2005. *The Law of Peoples. The Old and the New*. Teoksessa Brooks & Freyenhagen 2005, 177–194.
- Niiniluoto, Ilkka & Sihvola, Juha (toim.) 2005. *Nykyajan etiikka. Keskusteluja ihmisestä ja yhteisöstä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Nozick, Robert 1974. *Anarchy, State, and Utopia*. Basic Books, New York.
- Nussbaum, Martha C. 2003. *Rawls and Feminism*. Teoksessa Freeman 2003, 488–520.
- Nussbaum, Martha C. 2006. *Frontiers of Justice. Disability, Nationality, Species Membership*. Harvard University Press, Cambridge MA.
- O'Neill, Onora 2003. *Constructivism in Rawls and Kant*. Teoksessa Freeman 2003, 347–367.

- Pettit, Philip 1997. *Republicanism. A Theory of Freedom and Government*. Oxford University Press, Oxford.
- Pogge, Thomas 2007. *John Rawls. His Life and Theory of Justice*. Engl. Michelle Kosch. Oxford University Press, Oxford. Alkuteos 1994.
- Pogge, Thomas 2008. *World Poverty and Human Rights. Cosmopolitan Responsibilities and Reforms*. Expanded edition. Polity Press, Cambridge. Alkuperäinen laitos 2002.
- Päivänsalo, Ville 2007. *Balancing Reasonable Justice. John Rawls and Crucial Steps Beyond*. Ashgate New Critical Thinking in Philosophy. Ashgate, Aldershot.
- Raz, Joseph 2001. *Value, Respect and Attachment*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Richardson, Henry & Weithman, Paul (toim.) 1999. *The Philosophy of Rawls. A Collection of Essays*. Vol. I–V. Garland Press, New York.
- Rorty, Richard 1991. *Objectivity, Relativism and Truth*. Philosophical Papers I. Cambridge University Press, Cambridge.
- Saari, Juho & Yeung, Anne B. (toim.) 2007. *Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa*. Gaudeamus, Helsinki.
- Salmela, Mikko 1998. *Suomalaisen kulttuurifilosofian vuosisata*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. Otava, Helsinki.
- Sandel, Michael 1998. *Liberalism and the Limits of Justice*. Second edition. Cambridge University Press, Cambridge. Alkuperäinen laitos 1982.
- Scanlon, T. M. 1998. *What We Owe to Each Other*. Harvard University Press, Cambridge MA.
- Schaefer, David L. 2007. *Illiberal Justice. John Rawls vs. the American Political Tradition*. University of Missouri Press, Columbia.
- Scheffler, Samuel 2003. *Rawls and Utilitarianism*. Teoksessa Freeman 2003, 426–459.
- Sen, Amartya 1999. *Development as Freedom*. Oxford University Press, Oxford.
- Sen, Amartya 2009. *The Idea of Justice*. Allen Lane, London.
- Setälä, Maija 2003. *Demokratian arvo. Teoriat, käytännöt ja mahdollisuudet*. Gaudeamus, Helsinki.
- Setälä, Maija 2008. *John Rawls. Oikeudenmukaisuusteoria ja poliittinen liberalismi*. Teoksessa Lindroos & Soininen 2008, 299–321.
- Shklar, Judith N. 1984. *Ordinary Vices*. Harvard University Press, Cambridge MA.
- Shklar, Judith N. 1990. *The Faces of Injustice*. Yale University Press, New Haven.

- Shklar, Judith N. 1991. *American Citizenship. The Quest for Inclusion*. Harvard University Press, Cambridge MA.
- Shklar, Judith N. 1998a. *Political Thought and Political Thinkers*. Toim. Stanley Hoffman. University of Chicago Press, Chicago.
- Shklar, Judith N. 1998b. *Redeeming American Political Theory*. Toim. Stanley Hoffman & Dennis F. Thompson. University of Chicago Press, Chicago.
- Sihvola, Juha 2004. *Maailmankansalaisen etiikka*. Otava, Helsinki.
- Sihvola, Juha 2007. *John Rawls ja Kansojen oikeuden filosofinen tausta*. Teoksessa Rawls 2007a, 269–303.
- Skinner, Quentin 1998. *Liberty Before Liberalism*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Skinner, Quentin 2003. *Kolmas vapauden käsite*. Suom. Sami Syrjämäki. 23°45-kirjasarja. Eurooppalaisen filosofian seura, Tampere. Alkuteos 2002.
- Syrjämäki, Sami 2008. *Puuttumattomuus vai riippumattomuus. Kysymyksiä Quentin Skinnerille*. Niin & näin 3/2008, 63–65.
- Taylor, Charles 2007. *A Secular Age*. Harvard University Press, Cambridge MA.
- Tocqueville, Alexis de 2006. *Demokratia Amerikassa*. Suom. Sami Jansson. Gaudeamus, Helsinki. Alkuteos 1835 & 1840.
- Tönnies, Ferdinand 2005. *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt. Alkuperäinen laitos 1887.
- Walzer, Michael 2004. *Politics and Passion. Toward a More Egalitarian Liberalism*. Yale University Press, New Haven.
- Wenar, Leif 2005. *The Unity of Rawls's Work*. Teoksessa Brooks & Freyenhagen 2005, 22–33.
- Young, Shaun P. 2002. *Beyond Rawls. An Analysis of the Concept of Political Liberalism*. University Press of America, Lanham.